

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi Tanszék

Nyelv és nem

Női és férfi nyelvhasználati különbségek

Témavezető:

Dr. Kis Tamás
Adjunktus

Készítette:

Kovács Krisztina
V.magyar — angol

Debrecen, 2006

Tartalom

I.	Kivonat	2
II.	Bevezetés	3
III.	Biológiai különbségek	4
IV.	Történelmi áttekintés	6
	1. Óskor	6
	2. Ókor	10
	3. Középkor	12
	4. Újkor	14
V.	Szociális, társadalmi szerep	15
	1. Neveltetés	15
	2. Sztereotípiák	18
VI.	Női és férfi kommunikáció jellemzői	20
	1. Nyelvi különbségek	20
	2. Hipotézisek	27
VII.	Kutatás leírása	28
	1. Csoportösszetétel	28
	2. Helyszín	29
	3. Témaválasztás	29
	4. Módszer	30
VIII.	Eredmények elemzése	31
IX.	Összegzés	45
X.	Irodalom	49

I. Kivonat

Szakedolgozatomban a társadalomtudományok, különösen a szociolingvisztika egyik legvitatottabb kérdéskörével foglalkozok: a két nem mint két különböző társadalmi csoport közti nyelvhasználati különbséggel. A témával kapcsolatban megtalálható magyar és nemzetközi szakirodalmon túl önálló kutatást is végeztem és ennek eredményeit a dolgozat második részében bemutatom, részletesen elemzem.

A dolgozat első része a bevezetés, melyet a biológiai különbségek bemutatásával folytatok. Többek közt itt határozom meg és különítem el a *sex* és *gender* szavak fogalmát is. Ezt követi egy történeti áttekintés, ahol az őskortól indulva az ókoron és középkoron át eljutok az újkorig, s igyekszem bemutatni, hogyan változott a férfiak és nők helyzete, egymáshoz való viszonya.

A történeti áttekintést egy újabb nagyobb egység követi, a szociális, társadalmi szerep vizsgálata, melynek során a neveltetés és a két nemet övező sztereotípiák szemszögéből vizsgálom a nők és férfiak közti nyelvhasználati különbség témakörét.

A harmadik nagyobb fejezet a két nem kommunikációs különbségeit tárgyalja. Ezt követi a tanulmányozott magyar és nemzetközi szakirodalom alapján a hipotézisek felállítása, melyekre a hangfelvételek vizsgálata során koncentrálni fogok.

Az önálló kutatási munka bemutatását és feldolgozását tartalmazza a negyedik fejezet, különös figyelmet fordítva a csoportösszetétel, helyszín, témaválasztás és módszer bemutatására, illetve indoklására. A tényleges adatfeldolgozást az utolsó, nagyobb terjedelmű fejezet tartalmazza.

II. Bevezetés

A közkeletű vélekedés szerint nyelvi képességek tekintetében a nők felülmúlják a férfiakat. O. NAGY GÁBOR *Magyar szólások és közmondások* című gyűjteményében a következőre bukkantam: „Asszonynak fegyvere a nyelve”. Mint minden közmondásnak, népi fordulatnak talán ennek is van némi igazságtartalma. E megállapítás szerint a nők jobb nyelvi képességekkel rendelkeznek, mint a férfiak, ugyanis a szótár értelmezése szerint „nyelveléssel, veszekedéssel sokat ki tudnak maguknak harcolni a nők” (O. NAGY 1994: 56).

Számos szociológiai, pszichológiai, szociolingvisztikai tanulmány felvetette már azt a kérdést, hogy mi az oka a nők és férfiak eltérő nyelvhasználatának. Hogy az okokra sikerül-e valamelyest magyarázatot találnom, azt még nem lehet tudni előre, mindenesetre a célom az, hogy vizsgálódjak a 17-18 éves középiskolai tanulók körében, és a felállított hipotézisekre megerősítést vagy cáfolatot találjak.

Nem kell hozzá sok képzettség, hogy megállapítsuk, ahány ember él a Földön, annyféléképpen beszél. Igaz ugyan, hogy anyanyelvhasználat alapján kategorizáljuk az embereket, de ugyanazt a nyelvet beszélők között is jelentős különbségek vannak, és itt most nem a regionális különbségre, nem a dialektusokra gondolok, hanem az akcentusra. Akcentus alatt pedig jelen esetben nem azt értem, amivel az idegen nyelvet tanulók rendelkeznek, hanem azt, ami minden embernek van: azt a nyelvhasználati jellemző jegyet, ami minden egyes embernek sajátja (ami a jó paródiák alapját adja). TRUDGILL ezt a következőképp határozza meg: „Az az ejtésmód, amit az emberek beszéd közben használnak. Mivel mindenkinek van kiejtése, amikor beszél – a hangokat valahogy megjeleníti – mindenki valamilyen kiejtésváltozatban, azaz valamilyen „akcentussal” beszél” (TRUDGILL 1997: 34).

III. Biológiai különbségek

Az angol nyelvben illetve szakirodalomban a nemre két szót is találhatunk. Az egyik a *gender* a másik a *sex*. Ezek egyenértékű használata azonban nem lehetséges, hiszen a *sex* a nők és férfiak közti biológiai különbségekre utal, míg a *gender* alatt a társadalmi különbségeket értjük (KNIGHT 2003).

Férfiak és nők közti biológiai eltérés (mely már a fogantatás pillanatától jelen van) az oka annak, hogy külsődleges jegyek szerint a következő megállapításokat tehetjük. A nőknél általában több a zsír és kevesebb az izom, mint a férfiakon, nem olyan erősek, és általában kisebb a súlyuk. Gyorsabban érnek, és tovább élnek. A biológiai különbségek egyértelművé teszik a nemi szerepet. Mindezen különbségek az agyban kódolva magukban hordozzák a nemi különbséget. Az agy felépítésével kapcsolatban sok idegspecialista azon az állásponton van, hogy a női agy a férfiaknál nagyobb corpus callosummal rendelkezik, mely hídként funkcionál: az „üzenetet” közvetíti a bal és jobb agyfélteke közt. Ennek alapján sokan úgy gondolják a nagyobb corpus callosum felelős azért, hogy a nők intuitívabbak és könnyebben képesek érzelmeik kifejezésére, hiszen így a két félteke könnyebb és gyorsabb kommunikációra képes (GenDif. f). Miközben a nők hallgatnak, a neuronok az agy mindkét térfelén aktivált állapotban vannak, míg a férfiaknál csak az egyik térfél neuronjai (GenDif. h).

Az elsődleges és másodlagos nemi jellegeken túl számos tanult viselkedési forma is oka a férfiak és nők különbségének. Ezek olyan társadalmi szokások, amelyek valójában koronként és földrészenként el is térhetnek egymástól. Ilyenek például az öltözködési szokások. Egyes kutatók nem értenek azzal egyet, hogy a nemi jellemvonások kizárólag az agyba, illetve a hormonokba vannak kódolva, hanem azt gondolják, hogy maga a társadalom alakítja, formálja a nemeket, mivel a gyerekek már eleve egy olyan társadalomba születnek, melyek bizonyos elvárásokat támasztanak a lányokkal/fiúkkal szemben. Így például HULIT és HOWARD (1993) állítása szerint: „It is highly likely that many of the gender differences we observe in

language are socialized differences and are not biologically based”¹ (TURNÉY – SITLER 2002)

WARDHAUGH is osztja azt a nézetet, mely szerint a különbségek egy részét társadalmi tényezők magyarázzák. Így az is lehetséges, hogy a verbális készségekben tapasztalható különbségeket a nevelkedés különbségei okozzák. „a férfiak és a nők másfajta nyelvet használnak és másképp, mert gyakran töltenek be világosan eltérő szerepeket a társadalomban (...) minél erősebbek a szerepek, annál nagyobbak a különbségek. Vannak olyan adatok, amelyek alátámasztják ezt a feltételezést, mert a legnagyobb különbségeket azokban a társadalmakban találjuk, amelyekben a legvilágosabban vannak elválasztva a férfiak és a nők szerepei. Minthogy a fiúkat arra nevelik ezekben a társadalmakban, hogy úgy viselkedjenek, mint a férfiak, a lányokat pedig arra, hogy úgy viselkedjenek, mint a nők, ezek a különbségek szintén fennmaradnak” (WARDHAUGH 1995: 291). De ne szaladjunk ennyire előre, nézzük hogyan alakult mindez a történelemben!

¹ Nagyon valószínű, hogy a nyelvhasználat során észlelt nemi különbségek jelentős része társadalmi különbség eredménye és nem biológiai alapokra vezethető vissza.

IV. Történelmi áttekintés

1. Óskor

A történelem folyamán oly sok minden ment változáson keresztül, miért épp a nők helyzete maradt volna változatlan? Változott a pozíciójuk, társadalomban betöltött szerepük. CSÁNYI VILMOS szerint, ha „az ember alapvető viselkedésformáinak biológiai magyarázatát keressük, akkor nemcsak az ember, hanem az állatok viselkedéstörténeteit is fel kell derítenünk” (CSÁNYI). DARWINnak köszönhetően már 1859 óta tudjuk, hogy az állatfajok és az emberi faj keletkezési történetei egymástól nem függetlenek. Vagyis a modern biológia azt állítja, hogy „az ember keletkezésének, kialakulásának története nem különül el az állatokétól, mert az ember is az állatfajok egyike, noha számos csak rá jellemző tulajdonsága van” (CSÁNYI).

CSÁNYI a legközelebbi rokonaink közül a csimpánz és a bonobó megfigyelését ajánlja, mert így sok hasonlóságra bukkanhatunk. Genetikai szempontból például „Az embernek is, nekik is harminc-egyvenezer génjük van. A különbségek eloszlanak a gének között, és egy-egy gén több pontján is különbözhet, ami a külső megjelenés vagy a viselkedés szintjén jól észrevehető eltéréseket hozhat létre. A gének mellett természetesen a biokémiai és élettani folyamatokban is nagyon nagy a két faj között az átfedés. A vérben lévő hemoglobin-fehérjét felépítő hatszáz aminosav közül mindössze egyetlen egy különbözik az ember és a csimpánz között” (CSÁNYI).

A viselkedésbeli hasonlóságok és különbségek sem elhanyagolhatóak. Ugyanis a csimpánz is társas lény, csoporttevékenységet folytat. Ám ha az archaikus társadalmak kis csoportjainak életmódját tanulmányozzuk, CSÁNYI szerint észrevehetjük, hogy „az ember abban különbözik a legjobban az állatvilág bármelyik tagjától, hogy viselkedése kettős meghatározottságú, mert kultúrája van, amelyet bonyolult tanulási, szocializációs folyamatok során szerez, és amely a genetika korlátain belül alapvetően meghatározza viselkedését” (CSÁNYI).

CSÁNYI VILMOS *Az emberi természet* című könyvében a következőket írja: „Az emberi fajspecifikus viselkedési jegyek nagyjából három főcsoportra oszthatók.

(...) A viselkedéssjegyek három csoportja természetesen nem izolált. Számos olyan emberi viselkedésformát ismerünk, ahol az egyes jegyek integráltak, egymásra hatva és egymást kiegészítve funkcionálnak, ezért is helyesebb a „*humán viselkedéskomplexum*”-ról beszélni” (CSÁNYI 1999: 125). A három fő összetevő:

1. a csoportléttel kapcsolatos viselkedési formák
2. a csoporttevékenységek összehangolása
3. a konstrukciós tevékenységek (CSÁNYI 1999: 125).

Nézzük először a csoportléttel kapcsolatos viselkedési formák kialakulását! „Az embercsoport letelepedett, szoros és zárt csoportszerkezet alakult ki. Az ősi embercsoportok méretét gyerekekkel együtt úgy 100-150 főre teszik, amelyek egy-egy eseti feladatra kisebb alcsoportokra is oszolhatnak. Így előfordul páros tevékenység, kialakulnak családi és munkacsoportok, amelyek 5-6 személyből állnak, 30-50 tagú egy banda, és 2-3 ilyen banda hoz létre egy körülbelül 150 személyből álló csoportot, amelynek tagjai, ha nem is folyamatosan, de állandó kapcsolatban vannak egymással, és – ez nagyon lényeges – személyesen is jól ismerik egymást. Ha az ember a katonaság vagy különböző munkaszervezetek szerveződésre gondol, pontosan ezen számok körüli egységeket talál ma is” – írja CSÁNYI. Logikusnak tűnik azt vallani, hogy a nézet, mely szerint az együtt tevékenykedő csoportok azért jönnek létre, mert az embernek kapcsolatokra volt igénye, azaz megnőtt a vonzódása fajtársai iránt. E viselkedésnek számos biológiai feltétele van, így például az, hogy „szoros csoportszerkezet csak akkor alakulhat ki, ha a csoporton belül az agresszió visszaszorul, minimalizálódik, mert a magas agressziós szint szétteríti a csoportot” (CSÁNYI). Másik feltétel „a szexuális rivalizáció csökkenése volt, mert ha ez magas marad, akkor az állandó konfliktusok a csoportot szétzilálják, valamint nem teszik lehetővé a munkamegosztást” (CSÁNYI). CSÁNYI szerint ez az embernél kiegészült a poligámia visszaszorulásával, a monogámia és a párkötődés kialakulásával, amit a szexualitás jelentős funkcióváltozása tett lehetővé (CSÁNYI).

Ám nem elég az, hogy ezek a csoportok kialakultak, hanem valamilyen módon össze kellett tartani, össze kellett hangolni a tagokat, „szinkronizálni”, hiszen

ha ez nem történt volna meg, akkor a csoport képtelen lett volna egységes aktivitásra. Ilyen szinkronizációs mechanizmusként említi meg CSÁNYI az empátiát, imitációs készséget, a szabálykövetést. A csimpánzoktól és bonobókból eltérően új emberi tulajdonságok is kialakultak, mint például a nyelvhasználat, a tárgykészítés és tárgyhasználat, valamint az absztrakt gondolkodás (CSÁNYI 1999: 130).

Az embert az állatvilágból a természetes kiválogatódás mechanizmusa emelte ki; ama sokféleséget, mely a válogatódás anyagát képezhette, spontán biológiai változások, mutációk teremtették meg. Az embert az állattól az különbözteti meg, hogy nemcsak *van* a természetben, hanem *viszonyul* ahhoz; nem olvad bele környezetébe, hanem közvetett kapcsolatban van vele. Ez az egészen különleges kapcsolat a munkában és a nyelvben alakul ki. Dolgozatom szempontjából az emberi kommunikáció formái lényegesek.

„Az állati kommunikáció nem gondolatok közlésére szolgáló rendszer, hanem belső állapotok összehangolására szolgáló fiziológiai szabályozó mechanizmus” (CSÁNYI 1999: 131). A nyelv eredetileg nem több, mint primitív, állati hívórendszer, mely kevés jelből áll. Ezeket használjuk fontos helyzetekben – táplálék felfedezése, veszély felismerése, a társaság vágya – mintegy reflexszerűen hallat. A jelek térben nem különülnek el az azokat kiváltó ingerektől. Ez a zárt hívórendszer valószínűleg öröklődés útján származott át nemzedékről nemzedékre. A felegyenesedett testtartás az arc és a szájüreg olyan alaki változásaihoz vezetett, melyek a hangképző szervek finomodását tették lehetővé. A pontosabb artikulációra egyre nagyobb szükség is volt, ugyanis a jelek száma folyamatosan növekedett. Később a beszéd hangzási és értelemhordozó egységei már nem önmagukban, hanem kölcsönös elrendezettségükben kezdtek funkcionálni (LENDVAI – NYÍRI).

CSÁNYI VILMOS vélekedése szerint „Az emberi nyelv funkciója ettől teljesen eltérő. Nemcsak érzelmi állapotokra vonatkozó üzenetváltás, hanem a külső és belső körülményekre, állapotokra vonatkozó gondolati reprezentációk cseréjére alkalmas médium, amellyel jelent, múltat, jövőt, szándékot, tervet, elképzelést, alternatívákat lehet egy teljesen nyitott és elvileg végtelen számú üzenetet alkalmazó rendszerben megjeleníteni. Alkalmas arra, hogy a környezetben, beleértve a nyelvet használó csoportot is mint környezetet, előforduló jelenségek, tárgyak, akciók és aktorok nyelvi reprezentációit nyerve új struktúrákban, új kombinációkban, a valóság

rekonstrukcióiként jelenjenek meg. Ezáltal egy absztrakt, virtuális realitás jön létre, amelyben az objektumok – legyenek azok tárgyak vagy személyek, valóság vagy képzeltek (...) reprezentációi – tulajdonságait a nyelvet használó adományozza” (CSÁNYI 1999: 131).

A gyermek életében a tanítás-tanulás mindennapos dolog, mert nemcsak egy új technikát, ismeretet sajátít el, hanem apró interakciókban a közösség egész kultúráját átadják neki. A szociális szerepek kialakulása is egy olyan szinkronizáló mechanizmus, melyet el kell sajátítania a felnövő gyerekeknek, ugyanis ez biztosítja a társadalom átláthatóságát, lehetővé teszi, hogy azonos viselkedésformák ismétlésével és szinkronizációjával a társadalom tagjai gyorsabban és hatékonyabban éljék életüket, hogy sikeresen tudjanak kommunikálni a többi emberrel.

Ha tehát gondolatban visszanyúlunk az őskorig, láthatjuk, hogy elődeink kezdetben csak gyűjtögetésből éltek, és mivel valószínűleg még semmilyen nemek közötti munkamegosztás nem létezett, eredetileg egyik nem sem uralkodott a másikon. A férfiak és nők közötti munkamegosztás megjelenését követően a nők továbbra is gyűjtögetéssel foglalkoztak, míg a férfiak a vadászatban, speciális vadászati szerszámok elkészítésében, később a halászatban vettek részt. Tehát a férfiak szerepe fokozatosan megnőtt: produktív munkát végeztek, ezáltal ők voltak azok, akik a közösség megélhetését biztosították, illetve előmozdították. Később „a férfiak a vadász- és halászeszközök előállításán terén olyan áttörést értek el, hogy ezzel gazdaságilag és egyben szexuálisan is dominánssá váltak. Ettől kezdve a férfiak maguk választották szexuális partnereiket” (SzexVis. a).

A felhalmozott élelmiszer-tartalékok lehetővé tették a magántulajdon és az öröklés kezdetleges formáját; az apa nemzésbeli szerepének felismerése szintén a férfi számára biztosított előnyöket. A vagyonról (háziállatok, vadászszákmány, gabona stb.) ők gondoskodtak, saját tulajdonuknak tekintették. Ezzel együtt a nemek viszonya is változott: a vadászfegyverek, a halászati, s később a mezőgazdasági termelőeszközök fejlődésével kialakuló férfi magántulajdon következtében fokozatosan kialakult a patriarchális társadalom, mely magával hozta a nők alárendelt helyzetét. Kialakult a párok tartósabb együttélése is, a férfi nemzésbeli szerepének felismerésével pedig a család megjelenése. (SzexVis. a)

2. Ókor

A nők helyzete Egyiptomban sok szempontból előnyösebb volt, mint az ókori világ más tájain. Bár az állam irányításában nem vehettek részt, személyes szabadságukban kevésbé korlátozták őket. A törvény előtt ugyanazon jogokat élvezték, mint a férfiak; intézhettek hivatalos ügyeket, köthettek szerződést, tanúskodhattak. A társadalomban a nőket különleges tisztelet övezte: házasság után a „ház úrnőjeként” tisztelték őket. II. Ramszesz fáraó idején a gyerekek az anya nevét viselték, ő rendelkezett velük. A legrégebbi dokumentumok szerint az asszony anyagilag sem függött férjétől, vagyis férj és feleség közt egyenlőség uralkodott, mindkét félnek lehetett külön tulajdona, ám a feleség gyakorlati okokból gyakran rábízta vagyona kezelését férjére. A patriarchátus, vagyis az apajogú társadalom az 5. dinasztia idején alakult ki. Ettől kezdve a nő hűtlenségét szigorúbban büntették, orrvágással, elzavarással. Az egyiptomiak a gyermeket áldásnak tartották, ebből adódik, hogy az anyaság tisztelete is jelentős volt (SzexVis. b).

Ami a görög birodalmat illeti a nőknek semmiféle joga nem volt, mindenféle tekintetben a férje akaratától függött az élete és sorsa alakulása. Alapvetően otthon volt a helyük a ház emeleti asszonyi lakrészében, s legfőbb feladatuk a gyereknevelés és a háztartás irányítása volt. Romlott a „szabad” nő helyzete; ki se léphetett a házból, nem vehetett részt a közéletben; férfitársaságban csak felszolgáló lehetett. Szigorúan meghatározott feltételekkel korlátozták az asszonyok szabadságát, akik ezért a művészetekben, az irodalomban és a politikában többnyire egészen járatlanok voltak. Kezdetben a feleség fő feladata a gyermekszülés, az örökös biztosítása volt. A későbbiekben a görög nők helyzete javult; SZOKRATÉSZ már a nemek egyenlőségéről beszélt; PLATÓN szerint a nő is nevelhető. ARISZTOTELÉSZ a barátságot tartotta a házasság alapjának (de azért a férfié a vezető szerep; s igazi szerelem inkább csak férfiak között lehetséges) (SzexVis. b).

Az ókori Spártában a nők nagyobb szabadságot élveztek: amíg férjük távol volt, a nők nem voltak annyira az otthonukhoz láncolva, mint athéni társaik. Mivel a katonáállamnak erős és egészséges gyermekekre (különösen fiúgyermekre) volt szüksége, ezért nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a lányokból erős nőket neveljenek (GREGOR).

Ezzel szemben érdemes elgondolkodni a következő paradoxonon: a fentebb említett adatok szerint az ókori görög világban a nőknek semmilyen jogaik nem voltak, és egész életükben valamilyen férfitől függtek. Viszont az ókori görög drámákban, amelyekről úgy tudjuk, hogy a kor problémáival és viszonyaival foglalkoztak, a nőalakok szinte egyenlők a férfiakkal, sőt akár szembe is mernek szállni velük – gondoljunk csak Antigonéra.

Az ókori Római Birodalomban sem sokkal változatosabb a helyzet: a családok „feje” itt is a legidősebb férfi volt: a „pater familiae” hatalma korlátlan volt (SzexVis. b). Noha jogilag nem lettek önállóak, mert hajadonként atyjuk, asszonyként férjük gyámsága alatt maradtak, a nők társadalmi elismerést először a rómaiaknál nyertek. A leginkább nagyra becsült „szerepek” az anya és feleség voltak. Bár politikai hatalommal, presztízzsel nem rendelkeztek, fontos szerepet töltöttek be az erkölcsi nevelés és kulturális élet színterén. A hagyományos római erények, mint kitartás, bátorság, állhatatosság, becsületesség és hazafiasság megtestesítői voltak. Ezeket az erényeket a nevelés révén átadták gyermekeiknek, így erősítve ezzel Rómát és a birodalmat. „Már CICERÓ úgy vélekedett – írja KISS JENŐ –, hogy a nők inkább őrzik romlatlanul a régi nyelvet. A római nők CICERÓ szerint másképp beszéltek, mint a férfiak, mert nem vettek részt a nyilvános életben, amely természetesen más kifejezéseket kíván, mint a mindennapos otthoni élet” (KISS 1995: 110).

Indiában szigorú patriarchátus uralkodott. A nő mindig kiskorúnak számított és az apa, illetve a férj gondnoksága alá tartozott. Rendszerint már csecsemőkorában kijelölték számára jövődöbeli férjét, a házasság így kötelező volt. A válást nem ismerték. A nő számára a férj valóságos isten volt. A házasságtörő nőt kutyákkal marcangoltatták szét, vagy tüzes vaságyra fektették. A férfi hűtlensége viszont bocsánatos bűn volt (SzexVis. b).

A történelmi áttekintésből levonhatjuk azt a következtetést, hogy nyilván nemcsak az volt a meghatározó, hogy valaki férfinak, vagy nőnek született; hanem az, hogy az adott társadalomban mit vártak tőle. A patriarchális társadalmakban a nőktől azt várták el, hogy passzívak, engedékenyek és szolgálatkészek legyenek; a férfiaktól pedig azt, hogy erősek, értelmesek, okosak és uralkodók legyenek.

Természetesen a gyermekeket és fiatalokat is ennek megfelelően nevelték. Így csak az érvényesülhetett, aki eleget tett az elvárt nemi szerep kívánalmainak (SzexVis. b).

A férfi/nő ellentétpár kiválóan beleillik az emberi gondolkodásra jellemző ellentétpárok, vagyis bináris oppozíciók sorába, s ezek a párok legtöbbször hierarchikus rendbe is sorolhatók. A hierarchikus renden azt értem, hogy az egyik a másik fölött áll, valamilyen többletet tulajdoníthatunk az egyiknek a másikhoz képest. Így például alsó/felső, kicsi/nagy, gyenge/erős, passzív/aktív, érzéki/racionális, külső/belső. A férfi/nő ellentétpár nemcsak beleillik ebbe a struktúrába, de egyesek szerint az emberi gondolkodásra jellemző ellentétpárok pont a férfi/nő szembeállításból erednek. „Ez volna az ösellentétpár, amelyből az összes többi is származik, sőt, a közöttük észlelhető hierarchikus különbségek is az archetipikusnak mondott ellentétpárban rejlő hierarchikus különbségből ered, vagyis abból, hogy a férfi a legtöbb társadalom felfogása szerint a nő fölött áll. Ezért hívják ezt a fajta társadalmat patriarchálisnak, mivel apa- (latinul *pater*), azaz férfiközpontú” (BÁN).

3. Középkor

A sötétnek titulált középkorral sem sokat változott a helyzet a nők számára. SHULAMITH SHAHAR *A negyedik rend. Nők a középkorban* című könyvében rámutat arra, hogy a középkorban a nő helyzetét családi állapota és társadalmi pozíciója határozta meg a leginkább. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg az egyházzal sem, amely alapvetően meghatározta és formálta a nőkről kialakult képet, hiszen az egyházé volt a vezető szerep. A keresztény egyház szerint a nő a teremtésben másodlagos szerepet tölt be, vagyis másodlagos szerepet kell betöltenie az életben is. Mások vélekedése szerint persze annak is jelentősége van, hogy Éva, noha sorrendben csak Ádám után teremtett, mégis annak oldalbordájából, vagyis a nő a férfi mellé rendelt. Tehát nem alárendelt státust foglal el, hanem vele egyenrangú társ. De hittudományi kérdésekbe most nem bocsátkoznék, hisz nem ez dolgozatom témája.

A nőkről kialakított alávetett, bűnös képzetet azzal is alátámasztották, hogy az eredendő bűn is hozzájuk kapcsolódik: vagyis az egyházatyák Éva örököséként,

illetve a Sátán eszközeként ábrázolták a nőt. Változás csak akkor következett be, amikor Szűz Máriára, a hűséges, tisztességes, áldozatkész, megváltó nőre terelődött a hangsúly. Vagyis egyházi tekintetben kettősséget fedezhetünk fel: egyfelől a csábító vagy érzéki Éva, másrészt pedig a tiszta és ártatlan Szűz Mária.

A házasságok nem kölcsönös vonzalom és szerelem alapján kötöttek, hanem a családok – legfőképp a családfők – döntöttek ez ügyben. A keresztény egyház tanítása szerint a nők kötelesek férjüknek engedelmeskedni. A lánygyermeknek nem sok szerepe volt az életben, mert a fiúkat tartották fontosnak. Őket taníttatták, míg a lányok dolga a háztartási feladatok ellátásában, illetve a buzgó imádkozásban ki is merült. Akik azonban nem elégedtek meg ezzel a helyzettel, s valamire vinni szerették volna az életben, azok apácázárdába vonultak – nem ritkán igazi vallási elhivatottság nélkül –, hogy tanuljanak, ugyanis e korban az apácázárda jelentette a nők számára az egyetlen területet az érvényesülésre. Persze a legmagasabb hatalmi pozíció itt is kimerült az apácafőnöknő szintjén, viszont mivel a zárdákhoz többnyire földbirtokok tartoztak, így nem ritkán akár földesúri jogokkal is bírhattak a zárdák vezetői. Jogi tekintetben csak ők és a hűbértartót öröklő, azt irányító nők jelentettek kivételt. Másokat viszont – arra hivatkozva, hogy mérsékelt értelmi képességgel rendelkeznek, könnyelműek, alattomosak és fősvények – a jog továbbra is kirekesztett mindenféle döntésből. A világi életben a nők jogairól törvények rendelkeztek. Országanként eltérő időben kaptak bizonyos jogokat – általában véve ez a 13-14. századra tehető. Maga az a tény, hogy a nőknek nem pusztán kötelességeik, hanem bizonyos jogaik is vannak, a fejlődés fontos állomása (SHAHAR 2004).

Fordulópontot az elkövetkező évszázadok sem hoztak. Még a 18–19. század fordulóján sincs érdemleges változás, mert ekkor is a férfiaké a dominancia az élet minden egyes területén.

4. Újkor

BÁN ZSÓFIA szerint a nők alávetett helyzetének már 1791-ben hangot adott egy OLYMPE DE GOUGE nevű nő, aki *A nők jogainak nyilatkozata* című művében kritizálja az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatát, mert szerinte abból tudatosan kirekesztették a nőket. 1792-ben MARY WOLLSTONECRAFT fejt ki hasonló gondolatait *A nők jogainak követelése* című művében, majd 1869-ben JOHN STUART MILL szintén tollat fogott és *A nők alárendeltsége* címmel szintén a nők érdekei mellett kardoskodott (BÁN).

Látványos fordulatot igazán csak az ipari forradalom és maga a 19. század hozott magával. Mert a 19. század végén már létezett egy meglehetősen erős nőmozgalom, amely a nők társadalmi szerepének újragondolását szorgalmazta. A nők támogatásra találtak a szakszervezetekben és a hozzájuk kötődő mozgalmakban. Ettől kezdve elkezdődött a küzdelem az egyenlő jogokért. Mindezek mellett az első és második világháború alatt a nők szerepe a kényszerhelyzetben egyre jobban kiforrt: a férfiaknak a harctéren kellett szolgálatot teljesíteni, így a nőkre hárult az a feladat, hogy az otthonmaradt családtagokat, gyermekeket összetartsák, neveljék és a család megélhetéséről gondoskodjanak. Elkezdődött a nők foglalkoztatása az iparban, gyárakban.

Az 1960-as évek nyugati polgárjogi mozgalmaival egy időben jelentkezett a nőmozgalmak egy újabb hulláma, s mindezek következtében a nők fokozottabban öntudatra ébredtek, s a későbbi feminista törekvéseknek köszönhetően kezdetét vette az emancipáció folyamata. Ettől kezdve a nők közel ugyanolyan jogokkal rendelkeznek, ugyanolyan, esetleg még jobb pozíciókat töltenek be a társadalomban, mint ellenkező nemű társaik.

V. Szociális, társadalmi szerep

1. Neveltetés

Azt várnánk, hogy az említett változások a nyelvhasználaton is hagytak látható nyomokat, s ez valamilyen mértékben így is van. Természetesen változott a nyelvhasználat, olyannyira, hogy egész tudományágak foglalkoznak ezzel a kérdéskörrel. Szociológusok körében azért méltán népszerű ez a téma, mert a szocializáció folyamatában keresik a választ arra a kérdésre, hogy mi az oka a két nem eltérő nyelvhasználatának. Azt állítják, hogy a szocializáció (társadalomba való beilleszkedés) folyamán, a neveltetés alatt alakul ki mind a nőkben, mind a férfiakban a nemspecifikus psziché. Természetesen nem független a későbbi beszédstílus az alapvető személyiségi jegyeitől, de számos tudós szerint nem ez játszik döntő szerepet a nyelvi különbségek kialakulásában. Azt viszont fontosnak tartom elmondani, hogy pszichológiai tanulmányaim alapján osztom azon szakemberek véleményét, akik meggyőződése, hogy a személyiség fejlődésében nagyon fontos szerepe van a nevelési módszernek. Vagyis az a gyerek, akit a szülei rendszeresen dicsérnek, magáról pozitív képet fog kialakítani, és ennek következtében sokkal nyitottabb és kezdeményezőbb (beszédesebb) lesz idegenekkel szemben, mint az, akit rendszerint leszidnak, és azt tudatosítják benne, hogy ő nem alkalmas semmire. Ezekből a gyerekekből lesznek a hibás énképpel rendelkező, visszahúzódó, zárkózott, hallgató felnőttek.

„A nyelvi szocializáció a társadalomba való beilleszkedés folyamatának alapvetően meghatározó részeként írható le, amelynek során az ember nyelvileg és kulturálisan kompetens tagjává válik az őt körülvevő közösségnek, megtanulja anyanyelvét, annak grammatikailag helyes használatát, lexikai bázisát, továbbá elsajátítja az adott beszélő közösségben adekvát nyelvhasználati módokat, szabályokat, a kulturálisan elfogadott nyelvhasználattal szorosan összefüggő viselkedési formákat” (TORGYIK).

A nyelv megtanulása szorosan kapcsolódik a kulturális környezethez, ezen belül elsősorban a családhoz, hiszen itt kezdődik el a nyelvi szocializáció. A gyermekek az őket körülvevő felnőttek mintái nyomán tanulják meg az első

szavakat, mondatokat és nyelvtani szabályokat. Kiemelt szerep jut az anyának, ugyanis az anya gyerek közti interperszonális kapcsolat az alapja a nyelvtanulásnak. Mivel a nyelvi szocializáció nem zárul le a gyermekkorban, így a család mellett az iskola, később a munkahely, s ezekkel egy időben a média is hatást gyakorol rá (TORGYIK).

Kutatók egybehangzó állítása szerint a gyermekorra, neveltetésre vezethető vissza a társadalmi szerepek kialakulása. Ezen azt értik, hogy már a gyerekekkel szemben is megmutatkoznak az elvárások, melyeket majdan a társadalomban be kell tölteniük. A lányoktól azt várja el a környezet, hogy érzelmesek és együtt érzőek legyenek, míg az agresszivitás tipikusan férfias jellemvonás.

Csak nézzük meg a gyermekek játékát! Gyermekkorban leginkább az figyelhető meg, hogy a lányok és fiúk külön játszanak, és ezekben a csoportokban alakulnak ki az interakciós formák. DEBORAH TANNEN hisz abban, hogy az itt elsajátított kommunikációs formák alapján alakul ki a felnőttkori nyelvhasználat. Szerinte a gyermekeknél megfigyelhető kommunikációs formákat lehet felfedezni a férfiak és nők esetében is (TANNEN *c*).

A nők és – TANNEN gondolatmenetét követve – már a kislányok számára is az intimitás a kapcsolatok legjellemzőbb kulcsszava. A kislányoknál megfigyelhető, hogy megosztják titkaikat egymással, különösen a legjobb barátnővel, míg a felnőtt nők barátságának is a beszélgetés a talpköve. A fiúknál, illetve férfiaknál is legalább olyan intenzív kapcsolóerők működnek, mint a lányoknál, nőknél. Csak másképp. Ugyanis ők kevesebbet beszélgetnek, inkább a közös tevékenységgel alapozzák meg a barátságot (TANNEN *c*). A kisfiúk háborúsdit játszanak, s barátság kialakulásához épp elég, ha néha-néha két kisfiú együtt játszik (TANNEN *d*).

CAMERON arra is rávilágít, hogy a gyermekkori játékok is hozzájárulhatnak a nyelvhasználati formák kialakulásához. Szerinte a fiúk inkább nagy, hierarchikusan szervezett csoportokban versenyhelyezetre ösztönző, előre meghatározott szabályok szerint játszanak, ahol a direkt, szembesítő nyelvhasználatot sajátíthatják el. A szavaknak számukra két igazán fontos szerepe van: dominanciájuk kinyilvánítása és a figyelem felkeltése, illetve fenntartása. Domináns szerepüket felszólításokkal, viccekkel, egymás ugratásával, „fenyegetésekkel”, felszólítások megtagadásával fejezik ki. Mint említettem a fiúk csoportjai nagyobbak, hierarchikusan szervezettek,

így érthető, ha a versengő fiúk azért küzdenek, hogy a csoportban az alárendelt szerepet elkerüljék, s ez megmarad felnőttkorban is, hiszen az a jó, ha tudják bizonyítani a nők előtt tájékozottságukat, magabiztosságukat.

Ezzel szemben a lányok már gyermekkorban három fontos dolgot „sajátítanak” el a nyelvhasználattal kapcsolatban: bizalmas baráti kapcsolatok kialakítása és fenntartása, mások elfogadható (nem durva) kritizálása, mások mondanivalójának pontos értelmezése. Ezek a sajátságok gyermekkorban alakulnak ki a lányokban, ugyanis játéktílusukra a kiscsoportos foglalkozás ismétlődő rítusokkal és nagyfokú kooperációval a jellemző, az úgynevezett „legjobb barátnői viszony”, ahol maximális intimitással és minimális konfliktushelyzettel találkoznak. (MEUNIER 1996). A lányok beszédmódja lágy, kérdésekkel teli a mondandójuk, és beszédpartnerük meghallgatása fontos szerepet tölt be a kommunikációban, mivel szerintük ez tartja fenn a kölcsönös kommunikációt (RAFELMAN).

A lányokat a nevelés során arra biztatják, hogy „elegáns” nyelvet használjanak, míg a fiúkkal szemben sokkal lazábbak az elvárások: több flexibilitást és durvaságot, nyersséget engednek meg. Vegyük például csak azt alapul, hogy míg a fiúknak meg van engedve bizonyos szituációkban, hogy gorombán, nyersen beszéljenek, addig a lányoknak ugyanabban a szituációkban sem szabad megfélelkezniük a „nőies” nyelvhasználatról (KISS 1995: 105).

A nemek közti nyelvi különbségekre többféle magyarázatot is kínál a szakirodalom. Ha például a sztenderd formák használatát vesszük szemügyre, a következő magyarázatok lehetségesek: A nők ezért használnak több sztenderd formát, mert ők jobban tudatában vannak a társadalmi rang jelentőségének. Ez a *social status explanation*, vagyis a társadalmi státusz magyarázat, mely szerint a nők tudják, hogy a beszéd jelzi mely társadalmi osztályba tartozik a beszélő, és ezért előnyben részesítik a magasabb társadalmi rangot jelző sztenderd nyelvi elemek használatát (KNIGHT 2003).

A *guardian explanation*, azaz az oltalmazó magyarázat képviselői szerint a társadalom azt várja el a nőktől, hogy jobbak legyenek, jobban viselkedjenek, mint a férfiak; vagyis több sztenderd nyelvi elemet kell használniuk, hogy „nőiességüket” kihangsúlyozzák. Leginkább a női beszéd szolgál modellül a kisgyermek számára

– gondoljunk csak az óvodákra, iskolákra, ahol az óvónők, tanítónők és tanárnők vannak többségben (KNIGHT 2003).

Talán az udvariassági magyarázat, azaz a *politeness explanation* által kínált magyarázat lenne a megoldás? Vagyis, hogy a nők azért beszélnek udvariasabban, mert alárendelt szerepet töltenek be a társadalomban? Ki tudja? A történelmi áttekintésből láthatjuk, hogy ennek a megközelítésnek is van elvi alapja.

Legalább ilyen érdekes a *machismo explanation*, vagyis a férfiassági magyarázat képviselőinek felfogása, mely szerint a nem-sztenderd nyelvi elemek használatához férfiasságot, keménységet és durvaságot magába foglaló asszociációk társulnak. Talán ezért van az, hogy a nők nyelvhasználata egyenértékű a finomabb beszéddel (KNIGHT 2003).

2. Sztereotípiák

A fent említett magyarázatok már előrevetítették azokat a széles körben elterjedt nézeteket, melyek szerint a két nem képviselői más és más „nyelvet” használnak a verbális kommunikáció során. Ezek a nézetek tulajdonképpen sztereotípiák, vagyis túlzott általánosításra épülő ítéletek, sémaszerű megállapítások.

Egyik sztereotípia, mely szerint a nők nagyon sokat beszélnek, nagyon mélyen gyökeret vert a köztudatban. De vajon tényleg ez a helyzet? COATES azt állítja, vannak olyan szituációk, mikor a férfiak uralják a kommunikációt. Ezek inkább azok, amikor formális, meghatározott mederben folyó kommunikációról van szó. Ilyenek például az üzleti találkozók, vagy olyan összejövetelek, ahol nők és férfiak vegyesen alkotják a társaságot.

Úgy tűnik az a sztereotípia, mely szerint a férfiak hajlamosak gyakran a nők szavába vágni, szintén széles körben elterjedt. Mert ha valakinek a szavába vágunk, félbeszakítjuk, magyaráni szólna elhallgattatjuk, azzal azt fejezzük ki, hogy mi vagyunk a „dominánsabbak”, s a másik fél „gyengébb”.

Az udvariassággal kapcsolatban szintén közismert az a nézet, hogy a nők nyelvhasználata sokkal finomabb, udvariasabb, mint a férfiaké. Ezt DEBORAH TANNEN azzal magyarázza, hogy a történelem alakulása folyamán a nők mindig hátrányosabb helyzetben voltak; s ebből adódóan tisztelettudónak és tartózkodónak

kellett lenniük. Erre bizonyítékul szolgálnak az utókérdések és egyáltalán a kérdések gyakori használata, mely egyes szakértők szerint határozatlanságot sugall; azt, hogy a megerősítést a beszédpartnertől várják (GenDif. *d*). Az is köztudott szemlélet, mely szerint a nőket bizonyos nyelvi tabu érinti, vagyis nem volt, illetve ma sem szabad vagy illik bizonyos szavakat, kifejezéseket használniuk. Merthogy a szocializációs folyamat során a lányok és fiúk a nemüknek megfelelő nyelvi szokásokat sajátítják el. KISS JENŐ szerint a „nemi szerepekre való felkészülés/felkészítés egyik útja és eszköze a nyelv. Nővé vagy férfivá válni, nőnek vagy férfinak lenni (...) azt is jelenti, hogy megtanulják a nemüknek megfelelő nyelvhasználatot” (Kiss Jenő 1995: 106).

A társadalom elvárásaival kapcsolatos az udvariasság mellett a nők helyesebb nyelvhasználata is. Ezen azt értem, hogy a társadalom szerint a nőknek minden tekintetben „jobbnak” kell lenniük, mint a férfiaknak, mert mintául szolgálnak a felnövekvő generációnak. Mivel elsődlegesen a nők feladata a gyermeknevelés, így beszélni is ők tanítják meg a gyermekeket. Gondoljunk bele, hogy általában a nők maradnak otthon az újszülöttel, sőt az óvodában és iskolában is elsősorban nők veszik körül a gyerekeket. De akkor hogyan és mikor sajátítják el a fiúk a férfias típusú kommunikáció tényezőit? Merthogy másképp beszélnek, mint a nők, az nem kétség.

VI. Női és férfi kommunikáció jellemzői

1. Nyelvi különbségek

Amikor mondunk valamit, akkor a mondandónknak megfelelően sokféle megnyilatkozási forma közül választhatunk: a személyiségünket tükrözi mindaz, ahogyan és amit beszélünk. A sztereotípiákkal kapcsolatosan leírtak természetesen nem jelentik azt, hogy minden nő és minden férfi, illetve minden lány és fiú ugyanúgy beszél. Sok különböző tényező van, mely a kommunikáció folyamatát, minőségét nagymértékben meghatározza. Ilyen tényezők közt lehet elsősorban megemlíteni a nemzetet, kultúrát, iskolázottságot, társadalmi osztályt és vallást. Minden, amit mondunk, valahogyan elmondjuk: valamilyen hangfekvésben, valamilyen sebességgel, intonációval és hangerővel. Valójában a beszéd ezen tényezői is információval szolgálnak: a megnyilatkozást jelentésükkel bővítik, segítik az értelmezést.

Az egyik legjelentősebb tényező a beszélgetőpartnerek neme. A férfiassággal egyetemben olyan fogalmak hangsúlyosak, mint függetlenség, teljesítmény, dominancia; míg a nőiességhez az érzelmek kifejezése, közösségi érzés társul. A férfiakat általánosítva vezetőknek, előmozdítóknak; a nőket pedig követőknek, fenntartóknak, megőrzőknek tekinti a társadalom.

Az egyik legalapvetőbb különbségre JOHN GRAY is felhívta a figyelmet a *Men are from Mars, Women are from Venus* című könyvében, ahol azt írja, hogy az agyfelépítés közti különbség, hormonok és persze a szocializáció jelentős szerepet játszik a két nem nyelvhasználatában. DEBORAH TANNEN osztozik ezen az állásponton, sőt azt is állítja, hogy a beszéd a két nem számára alapvetően különböző funkciót tölt be: a nőknek intimitást, közeli kapcsolat kialakítását szolgálja; ezzel szemben a férfiaknak „csak” státus megszerzésére, kialakítására irányul. „Csak” információcsere és mások feletti kontroll (GenDif. g).

Ebből adódik az is, hogy a nők és férfiak eltérő véleményen vannak azzal kapcsolatban, mi köti össze a barátokat. A nők szerint a beszélgetés az összekötőkapocs, mert az a „legjobb barátod”, akinek elmondasz mindent, akivel

megoszthatod a problémáidat. A férfiak számára, ahogyan a fiúknak is a közös tevékenység áll a központban, az a legjobb barát, akivel gyakran végzel közös tevékenységet (TANNEN, 1999).

DEBORAH TANNEN szavaival élve: „For males, conversation is the way you negotiate your status in the group and keep people from pushing you around; you use talk to preserve your independence. Females, on the other hand, use conversation to negotiate closeness and intimacy; talk is the essence of intimacy, so being best friends means sitting and talking. For boys, activities, doing things together, are central. Just sitting and talking is not an essential part of friendship. They are friends with the boys they do things with”² (TANNEN 1990).

JENNIFER COATES a *Women, Men and Language* című könyvében olvashatunk arról, hogy csak férfi és csak női egyedeket tartalmazó csoportokat figyelembe véve általánosságban azt állapíthatjuk meg, hogy míg a nők a beszélgetés során bensőséges viszony kialakítására, a kapcsolat erősítésére törekednek amikor felmerülő problémákat vitatnak meg, addig a férfiak szókimondó, nyílt, egyenes megoldásokat, hasznos tanácsokat keresnek a beszélgetéseikben. Ebből adódóan a nők a magánéletet sokkal inkább érintik beszélgetéseik során, mint a férfiak, hosszabb ideig elidőznek egy-egy témánál, mindenkit meghallgatnak és engednek szóhoz jutni.

„A szocializációs folyamatban a lányok és a fiúk egyaránt a nemüknek általában megfelelő nyelvi és nem nyelvi szokásokat, normákat sajátítják el. A nemi szerepekre való felkészülés / felkészítés egyik útja és eszköze a nyelv. Nővé vagy férfivá válni, nőnek vagy férfinak lenni tehát azt is jelenti, hogy megtanuljuk a nemünknek megfelelő nyelvhasználatot. Merthogy a nemhez illő viselkedésnek szerves része a nemhez illő nyelvi viselkedés, azaz a nemspecifikus nyelvhasználat” (KISS 1995: 106).

Már kisiskolás korban is megfigyelhető, hogy a lányok inkább kiscsoportban játszanak, leginkább párban, játék közben szeretnek csacsogni. A fiúk pedig – amint

² A férfiak számára a társalgás arra szolgál, hogy kinyilvánítsák a csoportban elfoglalt pozíciójukat és távol tartsanak másokat attól, hogy velük (a férfiakkal) erőszakoskodjanak; egy férfi azért beszél, hogy megtartsa függetlenségét. Ezzel szemben a nők azért beszélnek, hogy ezzel közelséget és bizalmasságot fejezzenek ki, mert a beszélgetés a bizalmas kapcsolat lényege, vagyis a legjobb barátok ülnek és beszélgetnek. A fiúk számára a közösen végzett tevékenységek állnak a központban. Csak ülni és beszélgetni nem lényegi pontja a barátságoknak. Azokkal a fiúkkal barátok, akikkel együtt tesznek dolgokat.

már említettem – jobban szeretnek többen együtt játszani, néhányan közülük csapatkapitányok, azonnal magukhoz ragadják a játék irányítását, hogy ezzel is kifejezzék ki a jobb. A későbbiekben is a férfiak uralni akarják a helyzeteket, beszédpartnerüket állandóan ugratják, viccelnek velük. Ennek következtében az „én” sokkal gyakrabban előfordul a beszédflowamataikban, mint a „mi” személyes névmás. (WERTHNER).

WARDHAUGH *Szociolingvisztika* című könyvében találtam a következő érdekességet: „Kramer (1974) azt elemezte, hogyan ábrázolják a nőket bizonyos karikatúrákon, és érdekes dolgokat talált. A karikatúrák a *The New Yorker* tizenhárom számában jelentek meg 1973. február 17. és május 12. között. Az elemzés azt mutatta, hogy ha a karikatúrákon mindkét nem megjelenik, a férfiak kétszer annyit beszélnek, mint a nők. A témáik is különböznek: a férfiak üzletről, politikáról, jogi kérdésekről, adókról és sportról beszélnek, a nők társas életről, könyvekről, ételekről, italokról, életproblémákról és az életstílusról. (...) Amit a karikatúrák jeleznek, az egyáltalán nem jár messze a valóságtól.” (WARDHAUGH 1995: 288).

Tehát ha csak férfiak vannak egy társaságban ritka – ha egyáltalán előfordul –, hogy az érzéseikről vagy legbensőbb titkaikról beszélgessenek. Olyan témákat részesítenek előnyben, mint a legfrissebb hírek, politika, gazdaság, autók, nők, praktikus dolgok; a témákat pedig gyakran váltogatják. Persze ha a két nem egymással lép interakcióba, akkor a két nem beszédstílusuk közeledik egymáshoz, alkalmazkodnak egymáshoz, mert ahhoz, hogy sikeres kommunikáció jöjjön létre köztük, mindenkinek hozzá kell járulnia a beszélgetéshez. Ezen többek közt azt értem, hogy nem kizárólagosak egyik nem esetében sem a kiemelt témák, vagyis nőkkel beszélgetve a férfiak is könnyebben tudnak érzelmeikről beszélni, illetve a nők is mutatnak érdeklődést a „férfias” témák iránt.

Nemcsak a beszélgetés tartalmában, hanem stílusában is vannak észrevehető különbségek. Így például a férfiak csoportjánál, ahol a „beszélgetés” is egy verseny, leginkább egy-egy férfi a „szóvivő”; míg a nők mindenkit igyekeznek bevonni a beszélgetés dinamikus folyamatába. Ők nem versenyhelyzetnek tekintik a beszélgetést, s ebből adódik, hogy igyekeznek elkerülni a konfliktust, ezzel szemben a férfiak ezt kihívásnak tekintik (GenDif. c).

Vagyis a fiúk gyakrabban „fellázadnak” az aktuális „hatalom” (tanár, szülő vagy olyan felnőtt, aki irányítani akar) ellen, míg a lányok az esetek túlnyomó többségében alkalmazkodnak a környezet elvárásaihoz. „The female pattern of seeking „common ground” to promote friendship and bonding is in opposition to the stereotypical male behavioral constellation involving competitiveness to achieve status, and exerting dominance over others Females tend to avoid this competitive and hierarchical manner of relating to others, displaying a greater desire to be liked, and wanting to relate to and cooperate with others”³ (GenDif.i).

Nők	Férfiak
sokat beszélnek	sokat beszélnek
udvariasak	gyakrabban káromkodnak, durván beszélnek
hezitálnak, bizonytalanok	parancsokat osztogatnak
gyakran panaszkodnak	dominánsak
gyakran bólogatnak	gyakrabban félbeszakítanak másokat
cooperatívak	versenyeznek
helyes kiejtés	gyakran ugratják, inzultálják egymást
témáik: érzelmek, család, kapcsolatok, stb.	témáik: sport, nők, gépek, technika, stb. nem beszélnek az érzelmeikről
gyakran kérdeznek	

A táblázatban összefoglaltakat alapul véve nem nehéz belátni milyen akadályok merülnek fel, ha egy férfi és egy nő beszélget. Például amikor a nő folyamatosan a családdal, munkával, barátokkal kapcsolatos „problémáiról” beszél egy férfinak, akkor az úgy értékeli mindezt, hogy a nő segítséget, tanácsot vár tőle, holott a nők csak közeli kapcsolatot akarnak kialakítani. TANNEN szerint: „For women, talking about troubles is the essence of connection. I tell you my troubles,

³ A nők arra irányuló viselkedésmódja, hogy barátságot kössenek és fenntartsanak, ellentétben áll a tipikus férfias viselkedés-együttessel, ahol a pozíció megszerzésére irányuló versenyképesség a mások feletti dominancia meghatározó eleme. A nők igyekeznek elkerülni a versenyző, hierarchikus viszonyokat, és nagyobb hangsúlyt fektetnek arra, hogy mások kedveljék őket, illetve a közreműködést elősegítsék.

you tell me your troubles, and we are close. Men, however, hear troubles talk as a request for advice, so they respond with a solution”⁴ (TANNEN 1990).

A *You Just Do not Understand* című könyvében DEBORAH TANNEN felhívja arra a figyelmet, hogy a nők és férfiak eltérő kommunikációja olyan, mintha kultúrák közti kommunikáció lenne. Ez alapvetően annak köszönhető, hogy a két nem eltérően látja a világot: a nők számára a beszélgetés a kapcsolatépítés talpköve, míg a férfiaknak ugyanez inkább arra szolgál, hogy kifejezzék mások feletti uralmukat, megőrizték, védelmezzék függetlenségüket és mindezek mellett erősítsék státuszukat (MULVANEY).

Azt már az előzőekben megállapítottuk, hogy a férfiak és nők kommunikációja erősen eltér egymástól. Amikor két eltérő nemű ember beszélget egymással, akkor ezek a különbségek szinte lehetetlenné teszik a maximális kommunikációt. Egyértelműnek látszik, hogy minél stabilabbak a hagyományos nemi szerepek egy adott csoportban, annál különbözőbb lesz a nők és férfiak nyelvi viselkedése. Ugyanazok a megnyilvánulások mást és mást jelentenek a két nem képviselőinek. Például a „minimális válaszok” (fejbólintás, igen, nem, hm, ühüm, aha) a beszélgetések természetes velejárói, melyek használata kommunikációs félreértés(ek)hez vezet. A nők számára ezek a formák nem jelentnek szükségszerűen egyetértést „csak” annyit, hogy figyelemmel kísérik a beszélgetés menetét, ugyanis ebből kapnak pozitív megerősítést arra nézve, hogy a hallgatóság mennyire tud velük lépést tartani. A férfiak ezeknek igazi jelentést tulajdonítanak: „Egyetértek.” (TURNERY – SITLER 2002).

A kérdésfeltevéssel kapcsolatban azt állapíthatjuk meg, hogy a nők azért kérdeznek, hogy ezzel a kommunikáció menetét előbbre vigyék, magát a kommunikációt fenntartsák. Valójában ezzel „bizonyítják” érdeklődésüket a téma iránt. Gyakran visszautalnak az előzőekben elhangzottakra, és ezt a beszéd folyamatban is jelzik. A férfiak számára a kérdések csak arra szolgálnak, hogy információt kapjanak, vagyis csak akkor kérdeznek, ha valami nem világos számukra. Így ha egy nő sokat kérdez, akkor az azért van – szerintük – mert

⁴ A nők számára a problémák másokkal való megosztása alapköve a kapcsolatoknak. Én elmondom neked az én gondjaimat, te elmondod a tiédet, és így bizalmasak vagyunk egymáshoz. Azonban a férfiak a problémákról szóló beszélgetést tanácsadásra való felkérésnek tekintik, így megoldási javaslatokkal válaszolnak.

tájékozatlan, mert valamiben bizonytalan vagy megerősítésre vár. Épp ezért a férfiak igyekeznek magabiztosságukat megőrizni, vagyis keveset kérdeznek.

Másik vizsgálható terület az, ahogyan a kommunikáció során egy-egy beszélő megnyilatkozása elkezdődik. Így például a nőkre jellemző, hogy szívesen kapcsolják mondandójukat a megelőzően elhangzottakhoz; ezzel szemben a férfiak mellőzik mindazt, ami korábban elhangzott és szívesen „ugrálnak” egyik témáról a másikra. Ebből következik, hogy a férfiak egy-egy témát csak felszínesen vitatnak meg, sok a kiaknázatlan téma a beszélgetéseik során, hiszen csaponganak, újabb és újabb témákat vetnek fel. Ezzel szemben a nők sokkal jobban körüljárnak és kiveséznek egy-egy témát; több szempontból megvitatják azt és a kommunikációjuk fonala folyamatos.

Különbséget vehetünk észre abban is, hogy mások által felvetett problémákra hogyan adnak tanácsot a két nem képviselői. Így például ha nők között felmerül egy megoldásra váró probléma, akkor a többiek megosztják azonos irányú tapasztalataikat, együtt érzően vigaszt nyújtanak, de érdemleges tanácsot nemigen adnak. A férfiaknál épp a fordítottja történik: ők azonnal megoldási javaslatokon törnek a fejüket és tanácsot adnak, mert szerintük azért osztja meg egy ember a másikkal a problémáit, hogy attól a másiktól várja az iránymutatást.

Több lehetőség van arra, hogyan juthat egy ember szóhoz a beszélgetés folyamán. Egy az elképzelhető lehetőségek közül, ha a beszélgetésben résztvevők maguk jelölik ki, ki legyen a következő megnyilatkozó. Ez a *current speaker selects next* (az aktuális beszélő választja ki a következő megnyilatkozót), amikor az aktuális beszélő a kérdést valakihez intézi. Ennélfogva a megszólítottnak az „egyedüli joga”, hogy válaszoljon. Egy másik variáció a *self-select* (önválasztás), amikor az aktuális beszélő nem jogosít fel senkit, hanem a beszélgetőpartnerek közül valaki önkényesen hozzászól a témához. Harmadik eset az, ha az aktuális beszélő nem jelöl ki senkit, önkéntesek sem kapcsolódnak be, hanem az aktuális beszélő pár másodperc szünet után folytatja mondandóját. Ez a *speaker continuation* (a beszélő magánál tartja a beszédjogot) jelensége (GILLIAM 1998).

Az 1970-es és 1980-as években elsősorban az angolszász országokban egyre terebélyesedő interakciós nyelv és társadalmi kutatók két, egymásnak ellentmondó táborra szakadt. Az egyik a *differenciát*, másik a *dominanciát*

hangsúlyozó megközelítés. Az előbbi DALE SPENDER, PAMELA FISHMAN, DON ZIMMERMAN és CANDACE WEST nevével forrt össze, míg az utóbbi DEBORAH TANNEN szakterülete.

A differencia teória, vagyis a különbség-megközelítés szerint a nők és a férfiak a társadalomban különböző szerepet töltenek be, illetve sajátos társadalmi csoportot alkotnak, amelyek átszövik a társadalom minden rétegét. KISS JENŐ szerint ezáltal a nők és férfiak különböző szubkultúrákba is tartoznak. Továbbá a „nemek közötti nyelvhasználati különbségek az egymástól eltérő szubkultúrák tükröződése, s fontos funkciójuk a csoporthoz tartozás (a csoportidentitás) nyelvi kifejezése. A női és a férfi nyelvhasználati különbségek úgy is tekinthetők, mint a különböző – női és férfi – identitás megőrzésének a funkcionálásai. Azaz: a különbség-megközelítés szerint a nemek közötti eltérő nyelvhasználat a társadalmi nemnek a természetes következménye” (KISS 1995: 102). Vagyis a nők és a férfiak különbözőképpen szocializálódnak, ezért mások a társas elvárásaik. Az eltérő szocializáció következtében a nők kooperatívabbak, kevésbé fogékonyak a hierarchiára, és kevésbé hajlamosak a szó feletti uralomért való versengésre, mint a férfiak. A differenciaelmélet szerint a gyermekkorban kialakult nyelvhasználati szokások és elvárások élnek tovább felnőttkorban (REMÉNYI).

A másik megközelítés, a *dominanciaelmélet* szerint a társadalomra a férfiak dominanciája és a nők elnyomottsága jellemző. „A köztük lévő nyelvhasználati különbségek a férfiak fölérendeltségéből és a nők alárendeltségéből következnek” (KISS 1995: 101). Merthogy „a hatalommal bírók és hatalomnélküliek (pl. főnök/beosztott, orvos/beteg, tanár/tanuló, bírósági tárgyalások szereplői) között zajló interakciókban az alárendeltek nyelvi viselkedését ugyanazok a bizonytalanságot tükröző gyakori kérdésfeltevések és túlzott udvariasság jellemzik, mint a nők interakciós viselkedését” (REMÉNYI). FISHMAN szerint is megfigyelhető, hogy a vegyes típusú beszélgetésekben a férfiak többet beszélnek, mint a nők, ezáltal is igyekeznek felsőbbrendűségüket kimutatni (CHRISTIE).

Ugyan ellentmond egymásnak a két megközelítés, mégis mindkettő tartalmaz értékes gondolatokat: „a differenciaelmélet a különálló női verbális viselkedéskultúrát, a dominanciaelmélet az interakcióban (is) alárendelt nő egyezkedési lehetőségeit hangsúlyozza” (REMÉNYI).

2. Hipotézisek

Saját tapasztalataimat és neves kutatók eredményeit alapul véve a következő hipotéziseket állítottam fel, amikre a vizsgálatok eredményeinek feldolgozásánál figyelni fogok (GLASS 1992):

A) nők esetében:

- a) halkabb, lágyabb hangszín és hangfekvés
- b) hanglejtés változtatása fontos információ kiemelésé érdekében
- c) emocionális, érzelmes beszéd
- d) csak néha szakítanak félbe másokat, de gyakran félbeszakítatnak
- e) személyes információ gyakori említése
- f) indirekt közlések, burkolt utalások, gyakori használata
- g) melléknevek, jelzők gyakori használata
- h) óvatos, puhatolózó közlésforma férfiaknál gyakoribb használata
- i) kötőszavak gyakori használata
- j) kérdések, felkiáltások gyakori használata

B) férfiak esetében:

- a) mélyebb, erőteljesebb hangfekvés
- b) hangmagasság emelkedése fontos információk kiemelésé érdekében
- c) monotonitás
- d) mások gyakori félbeszakítása
- e) személyes információk mellőzése
- f) direkt közlések, kijelentések gyakori használata
- g) melléknevek, jelzők mellőzése
- h) kérdések, felkiáltások mellőzése
- i) indulatszavak gyakori használata

VII. Kutatás leírása

1. Csoportösszetétel

A vizsgálatban résztvevő személyeket igyekeztem úgy válogatni – mivel a cél a folyamatos kommunikáció volt –, hogy ismerjék egymást. Ezt azért tartottam fontosnak, mert valamilyen módon rögzíteni kellett a beszélgetést (hogy az később felhasználható, értékelhető legyen), így természetes módon zavarja az egyéneket, ha egy diktafonra mindezt rögzítem. A zavaró tényezők minimalizálása érdekében döntöttem úgy, hogy vizsgálatomat osztálytársak között fogom elvégezni. Véleményem szerint ez azért is előnyös, mert a gyerekek nemcsak ismerik egymást, és zavartalanul tudnak egymással kommunikálni, hanem azért is, mert egy korosztályhoz tartoznak, így azonos az érdeklődési körük, azonosak a problémáik, közel azonos dolgok foglalkoztatják őket. Így nem kell arra várni, hogy az ismeretlenség miatti kezdeti feszültség órákig oldódjon.

Vizsgálatomat ötször öt különböző osztályközösségben végeztem, összesen 57 gyerek bevonásával. Természetesen az itt közölt eredményekből nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, általánosítani sem, hiszen még így is kis közösségben, kevés egyén bevonásával végeztem el vizsgálataimat, emiatt nem vehető igazán reprezentatívnak a kapott eredmény; ez csak az adott egyének jellemző jegye leginkább.

A felmérésben részt vevő diákok egy csoportja a debreceni Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium 8 tanulója (5 lány és 3 fiú), illetve a hajdúdorogi Görög Katolikus Gimnázium és Szakközépiskola 49 tanulója (összesen 27 fiú és 22 lány). A könnyebb elemezhetőség, és azonosítás kedvéért a csoportokat betűjelekkel fogom ellátni, melyek a következők: „CS”, „SZ”, „G”, „H”, „K”. A „CS” csoport a Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium tanulóit jelöli. A Csokonai Gimnázium állami gimnázium, amit azért tartok fontosnak kiemelni, mert valószínűleg más eredményeket kapunk, ha a Görög Katolikus Gimnázium és Szakközépiskolában kapott eredményekkel összehasonlítjuk. Úgy gondolom, az egyházi gimnázium tanulói olyan szellemiségben tanulnak és nevelkednek, ami egyfajta „tartást” ad

nekik. Továbbá azt is feltételezem, hogy ez talán a nyelvhasználatukban is megmutatkozik.

2. Helyszín

Úgy vélem a környezetnek is meghatározó a szerepe abban, hogy mennyire oldódnak fel a vizsgálatban résztvevő személyek. Ha olyan helyen kell(ett volna) beszélgetniük a diákoknak, ahol még sohasem jártak, lehet feszélyezve érezték volna magukat, vagy legalábbis kényelmetlenül. Így viszont, hogy a felvételeket mindig az adott csoport osztályában végeztem, elkerültem ezt a „veszélyt” is.

3. Témaválasztás

A vizsgálatot 17-18 éves középiskolai tanulók körében végeztem. A korosztály kiválasztásával egy időben beszélgetésük témáján is gondolkodtam. Azt nem akartam, hogy kötetlen beszélgetést vizsgáljak, mert kötött témaválasztás esetén is van arra „esély”, hogy a résztvevők eltérnek a témától. Ez természetesen „jó”, hiszen akkor lehet vizsgálni azt is, hogyan változik a beszélgetés fonala. Ám ha összehívok egy csoportot, és arra kérem őket, hogy „csak úgy” beszélgessenek, akkor az azért mégsem olyan spontán beszélgetés, mintha „belehallgatok” egy csoport beszélgetésébe. Ez utóbbi valójában kivitelezhetetlen lett volna.

Mindenképp olyan témát akartam választani, ami a 17-18 éves korosztály érdeklődését kellőképp felkelti, ezen felül pedig elég provokatív ahhoz, hogy eltérő vélemények is formálódhassanak, mert ha esetleg vitába szállnak egymással vagy az indulatok „elszabadulnak”, akkor nyelvi formából elemezhetőbb anyagot kapok. Az abortuszt jelöltem ki irányított témának, mert ezt találtam a legprovokatívabbnak azon témakörök közül, melyek a 17-18 éves diákokat foglalkoztatják.

A beszélgetéseket minden esetben diktafon segítségével magnókazettára rögzítettem. Ez valószínűleg kezdetben kissé szokatlan volt a résztvevőknek, de minden esetben azt tapasztaltam, hogy hamar el tudtak vonatkoztatni attól, hogy a beszélgetésüknek „nyoma marad”. A diktafonnal rögzített beszélgetés nem minden esetben nyújtotta a legjobb minőséget; ezt a visszahallgatás során több alkalommal tapasztaltam.

4. Módszer

A felvételt minden esetben úgy végeztem el, hogy a lányok és fiúk csoportját külön-külön körülbelül 12-13 perces beszélgetésre invitáltam, felvetve nekik kiindulási témaként az abortusz kérdését. Majd ugyanezt a témát közösen kellett megvitatniuk. Így a nők és férfiak nyelvhasználatára jellemző sajátosságokat, illetve egy „normális” vagyis vegyes összetételű csoport nyelvhasználatát is lehet vizsgálni. Az esetek többségében hallgatóság nélkül történt a beszélgetés, vagyis a résztvevőkön kívül nem volt más a teremben. Ezt azért tartottam hasznosnak, mert így biztosan még kevésbé zavartatják magukat és tudnak felszabadultan kommunikálni egymással. El kell mondanom, hogy két esetben viszont valameddig én is a teremben voltam, amit azért „próbáltam ki”, mert kíváncsi voltam, hogy a „vagány osztályok” hogyan reagálnak egy idegen jelenlétére.

Minden felvételt a fentebb említett hipotézisek szempontjából fogok vizsgálni, vagyis figyelemmel fogom kísérni a hangszínt, hanglejtést, tempót, tartalmat, szavakat, modalitást, időtartamot. Természetesen az elvárásom a hipotézisekkel kapcsolatban az, hogy bebizonyosodjon helyességük. Ezen a ponton szeretném megjegyezni, hogy a feldolgozott hanganyag a mellékelt CD-n megtalálható és meghallgatható.

VIII. Eredmények elemzése

A hanganyag értékelése előtt igyekeztem a saját élményeimen túl a szakirodalomban is tájékozódni a hasonló korú gyerekek viselkedéséről, jellemzőiről, hogy az értékelés alkalmával minél több mindenre tudjak „kritikus szemmel” figyelni. Ezek alapján általánosságban megállapítható, hogy az utóbbi években egyre több szó esik az ifjúság beszédkulturájáról, nyelvhasználatáról, szókincséről. Vannak, akik felháborodnak a fiatalok nyegleségén s különösen a durvaságán, mások pedig értékelik az ifjúság szókincsének színességét, szóalkotásainak ötletességét, játékosságát. (SZŰTS 2002: 100).

Tudjuk, hogy az ifjúság nyelve a rétegnyelvek között a tolvajnyelv és a bizalmas társalgási stílus között helyezkedik el. „szóhasználatnak és a szóalkotásnak az indítóoka nem annyira a titkosság, hanem inkább az ifjúsági csoporthoz való tartozásnak, a beavatottságnak a hangoztatása. Mint ahogy az öltözködésben és a divatban, ugyanúgy nyelvében is szereti az ifjúság az újat, a szokatlant és a rendkívülit. Ezzel magyarázható, hogy vonzódik a társadalom alatti rétegekhez, ezért oly erős a tolvajnyelv hatása az ifjúság beszédére” (SZŰTS 2002: 100).

A felnőtt társadalom sohasem volt meglegedve a fiatalok stílusával, modorával, viselkedésével. Ennek ékes bizonyítéka a következő példa: „A mai fiatalság nem ér fel velünk. Viselkedése szabados, ruházata bosszantóan rendetlen, hajviselete illetlen. Szórakozásai, táncai nélkülözik a méltóságot. Szomorú a szív, amikor az ész rádöbben, nekik kell majdan helyünkre lépniük” (SZŰTS 2002: 103). E sorok éppúgy érvényesek manapság, mint több mint kétezer évvel ezelőtt, mikor SENECA papírra vetette. De nézzük, mi jellemző ezenkívül a 17-18 éves korosztályra!

A lányok és fiúk között eltérések megmutatkoznak teljesítményükben, személyiségükben; de már nem olyan erősen, mint fiatalabb korban. A lányok jobb beszédképességgel rendelkeznek; még ebben a korban is elmondható, hogy jobb osztályzatokat szereznek, mint a fiúk. Ez annak is köszönhető, hogy kitartóbbak, szorgalmasabbak, mint ellenkező nemű társaik.

Ezzel szemben a fiúk inkább csak azokkal a feladatokkal foglalkoznak, melyek tényleg érdeklik őket (ha az adott tantárgy nem igazán köti le az

érdeklődésüket, hajlamosak arra, hogy ne is sajátítsák el), és nem foglalkoznak különösebben azzal, hogy mit szól ehhez a szülő, vagy a pedagógus. Persze mindkét nem esetében vannak kivételek. 16-18 évesen már képesek a formális gondolkodásra, mentális manipulációra, elvont dolgok megértésére, hipotézisek ellenőrzésére.

Természetesen az itt közölt eredményekből nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, általánosítani sem, hiszen kis közösségben, kevés egyén bevonásával végeztem el vizsgálataimat, emiatt nem vehető igazán reprezentatívnak a kapott eredmény; ez csak az adott egyének jellemző jegye leginkább.

Azon hipotézisem már az elején bebizonyosodott, mely szerint a lányok érettebben, intellektuálisabban, emocionálisabban közelítenek egy adott témához, mint a fiúk, akik hajlamosak ebben a korban viccet csinálni mindenből. Erről minden egyes felvétel alkalmával megbizonyosodtam.

A beszélgetés mindig nehezen indult, hiszen a diktafon és maga az a tény, hogy rögzíteni kívánom, kicsit feszélyező volt a csoportok számára. Erre számítottam, és éppen azért választottam olyan egyéneket (egy közösség tagjait, osztálytársakat), akik ismerik egymást, hogy a formális beszélgetés és zavar lehetőségét minimalizáljam.

A kezdeti zavart és kínos csendet a lányok vihogással próbálták oldani. Beszélgetésük így indult: „CS” *Kezdjed! Rita? Én? Te. Hát.....* (rövid szünet) *Mi szól az abortusz mellett? Az, hogy itt van.* (nevetés). *Nincs itt senki. Kapcsoljuk ki* (köhögés, nevetés). „K” *Most már megy? Jaj.* (kuncogás) *Dobom: abortusz. Kapjátok el!* „SZ” (suttogás) „G” *Valaki kezdje!* (nevetés) Azt hiszem ennyi illusztrációból is látható, hogy a nevetés még mindig jó fegyver a feszültség oldására. Persze az sem mellékes, mint ahogy egy szólásunk is mutatja (Minden kezdet nehéz!), ahogyan megpróbálták a lányok is „áttestálni” a kezdés jogát és felelősségét valaki másra. Ez is utalhat arra a bizonytalanságra, amely tulajdonsággal általában felruházzák a gyengébb nemet.

Ezzel szemben a fiúk csoportjai így estek át a kezdeti nehézségen: „CS” *Most nekünk az abortuszról kell beszélnünk kettőnknek? Hármónknak. Ja, bocs, ja te is itt vagy? Ha-ha-ha. Hurrá!”* (ujjongás.) Itt a fiúk próbálták viccel kezdeni a beszélgetést, ami akár bántóra is sikerülhetett volna. Máshol is vicceléssel kezdődött a felvétel, illetve azzal, hogy nem akarja senki sem elkezdni. „H” *Mondjatok*

valamit! Énekeljünk! „SZ” röhögés, suttogás, hülyéskedés, csörömpölés. Egy esetben találtam azt, hogy a diákok butaságnak tartották a magnófelvételt. Pontosabban lehet a többieknek sem volt kedve hozzá, de csak egy csoportnak volt „mersze” ezt nyíltan is felvállalni. „K” *Akkora egy hülyeség!* (suttogás) Érdekesnek találtam azt, hogy az öt csak fiúkat tartalmazó társaság beszélgetése közül egy volt olyan „G”, ahol a fiúk komolyan beszélgettek a témáról. Valójában a tizenöt perces beszélgetés alatt végig az adott témáról beszélgettek korrekt, kulturált stílusban.

Az általam rögzített beszélgetésekről elmondható, hogy a szakirodalomban állított hipotézisek nem mindegyikét támasztja alá. Mivel nem reprezentatív a mintavétel – és így ebből messzemenő következtetést nem lehet levonni –, a megkérdézett egyének nyelvhasználata alapján a következőket tudom megállapítani:

Általánosságban láthatjuk, hogy a női és férfi hangszín elkülönülése a pubertáskor környékén kezd kialakulni, melynek oka biológiai változásokra vezethető vissza. Az általam rögzített anyagban a lányokra a magasabb és lágyabb hanghordozás jellemző, míg a fiúk e kor környékén esnek át a mutálás folyamatán, aminek köszönhetően mélyül a hangjuk. A lányokra e beszélgetések során is jellemző volt a hanglejtés változtatása, hangmagasság széles választékának felvonultatása. Így érzékletesebben tudták szemléltetni mondanivalójukat; különösen akkor használták, ha valamit ki akartak hangsúlyozni. Lássunk erre néhány példát: *Nem a középkorban élünk, hallod! // Ilyen sötétbőrű? // Nem. (vihogás) Ez komoly. Ez egy magyar, érted? Ez egy, egy sík magyar ember. vagy De nem mer’ nem érti meg, hogy nem szabad, érted? És felidegesít, hogy nem szabad elmondod. De miért nem? Mert nem szabad. De miért? És ezt?, és ezt?, és ezt? // R: Semmi közöd, akkor mondjátok azt. Barna is egy három éves gyerek agytekervényeit. (vihogás) Annak is elmondok valamit, hogy nem, NEM, De miért? NEM (nevetés). // de nem hiszem el.*

Velük szemben a fiúk hangja egy szinten mozgott, ők nem alkalmazták annyiszor a hangszín változtatását, inkább a hangerőt emelték fel, ha valamilyen információnak nagyobb hangsúlyt akartak adni. Ezzel nem azt akarom állítani, hogy a fiúknál nem volt arra példa, hogy hangsúlyozással ne emeltek volna ki számukra fontos kijelentéseket; álljon itt egy ellenpélda ennek bizonyítására: *Na, mi a véleményetek az abortuszról? Kinek a hibája? Csakis a nő hibája az abortusz. (közben kopogtat az asztalon.) // Csakis a NŐ hibája az abortusz. Amint az a*

hangfelvételen is hallható, kopogtatás hallatszik az asztalon, ami szintén a mondanivaló nyomatékosítására szolgál. Itt jegyzem meg, hogy a kopogtatás arra is jó „fegyver” volt, hogy hangoztatni igazán nem kívánt mondandót elhomályosítson: *Megbasztam egy csajt 13 évesen a lépcsőházban, nem lett semmi* (közben kopog).

Szinte minden nem és nyelv kapcsolatát feldolgozó szakirodalom kiemeli, hogy a nők nyelvhasználata során sokkal gyakrabban előfordul a nyomatékosító-, módosító- és töltelékszók, jelzők, utókérdések használata, mint a férfiak esetében (TURNERY– SITLER 2002). Az általam kapott eredmények alapján igazán meggyőző bizonyítékokkal nem szolgálnak e tekintetben. Ezt az állítást igazán csak a módosító-, töltelék- és kötőszók tekintetében tudom alátámasztani. Nagyon gyakran előfordultak a következő elemek a beszélgetésük során: *hát, tehát, hogy, mer’, azér’, vagyis, na mindegy, tehát szerintem, meg azér’, meg hát mondjuk, meg mit tudom én, meg minden, persze izé, ööö, izé, Mi az, oszt akkor*. Ezek jelentésével a diákok is tisztában vannak, amire kiváló példa, amikor csak poénkodásból az „SZ” fiúcsoport egyik diákja a következőket mondta egymás után: *szerintem, én úgy gondolom, azt hiszem, hogy..., úgy gondolom, hogy..., véleményem szerint, az osztály szerint*. Láthatjuk, hogy főleg időhúzásként funkcionálnak, azt az időt akarják a beszélők kitölteni, amikor gondolkodnak, vagy a gondolataikat fogalmazzák meg a spontán beszéd során. Többször hallottam arra példát, hogy a beszélő elkezdett fogalmazni egy mondatot, és közben azt átalakította. Ilyen volt például a következő esetben: „CS” lányok *Tehát szerintem, ööö, bár(melyik?) ... jó az, hogy a mi országunk mellette van az abortusznak, mert sok ország nincs mellette, például Spanyolország, Írország az mindmái’ napig szám(omra?)... én úgy tudom, hogy tiltja, és jó, hogy a mi országunk mellette van, mert ööö, bármikor öö történhet baleset az emberrel, és ööö, szerintem..., tehát ööö, most nem lesz jobb attól, hogyha ez a gyerek megszületik, mert nem biztos, hogy megkapja azt a szeretetet, azt a törődést, meg ööö*.

Vagy talán mindez a hezitáció azt támasztaná alá, hogy a nők elég bizonytalanok a beszédben? Lehetséges. Ebben a csoportban az egyik lány nagyon gyakran használta azt a kifejezést, hogy *Mit tudom én*, holott nagyon tájékozott volt: ő beszélt arról is, hogy más államok miképp foglalnak állást az abortusz kérdésével kapcsolatban. Én úgy gondolom, hogy az ő esetében ez a kifejezés nem

bizonytalanságot fejez ki, hanem szófordulattá, úgynevezett „szava járásává vált”, töltelékszó funkcióját tölti be. Érdekességként jegyzem meg, hogy eleinte csak nála vettem észre a *Mit tudom én* alkalmazást, később pedig – a beszélgetés során – más is „felvette”. Nem állítom azt, hogy a másik lány regiszterében nem szerepelt eddig ez a kifejezés, pusztán itt szeretném megjegyezni, hogy mennyire hatással van a beszélgetés a beszélők nyelvhasználatára.

A bizonytalanság kérdését azonban nem tehetjük félre, mert a *Mit tudom én* mellett elhangzott az *Én nem tudom* is. A szakirodalmat tanulmányozva azt tapasztaltam, hogy a kutatók széleskörű eredményei szerint a nők a férfiaknál sokkal könnyebben ejtik ki az ehhez hasonló mondatokat. A férfiak számára rossz érzés azt nyilvánosan elismerni, hogy valamivel kapcsolatban hiányosak az ismereteik. A nők ezzel szemben nem minden esetben azt akarják kifejezni a *Nem tudom*-mal, hogy valamit egyáltalán nem tudnak, hanem azt, hogy valamiben nem biztosak száz százalékosan. A nőkre jellemző, hogy azért „húzzák az időt” olyan gyakran töltelékszavak használatával, hogy addig is gondolkodjanak (TURNERY – SITLER 2002).

Ezzel szemben azonban érdekesnek tartottam, hogy a „H” felvétel csak fiúk beszélgetésénél a következők hangzottak el: *Na, akkor ezúton szeretnénk nyilvánosan bocsánatot kérni újra felvétel újra, mivel az előbbi nem sikerült, újra szeretnénk a felvételt... bocsánatot kérni tőled, hogy nem tudunk neked összehozni a dolgozatodhoz egy ilyen beszélgetést, de nem vagyunk rá képesek. Így valami másról fogunk beszélgetni. Lehet, hogy végül is tudod majd használni, de nem biztos.* Ugyanennek a „H” csoportnak a vegyes beszélgetésénél hasonló bocsánatkéréssel találkoztam: *Hát szia ismételten. Megint csak bocsánatot szeretnénk kérni, most már a lányok nevében is, hogy megint nem tudunk neked semmit se segíteni ... Legnagyobb törekvésünket és minden lelkierőnket beleadtuk, de mi nem az az osztály vagyunk, akik ilyenekben... Ez kell nektek, csak az ivás!* (valamelyik tanárt idézik).

Ez a bejelentés komoly önismeretről tanúskodik, ugyanis az osztályfőnökük elbeszélése alapján is arra számítottam, hogy nem fogok a kijelölt témával kapcsolatban érdemleges anyagot gyűjteni ennél a csoportnál, mert a gyerekek nagyon öntörvényűek, neveletlenek, tiszteletlenek egymással és tanáraikkal, illetve a tanulmányi előmenetelük sem a legjobb. Nem akarok túlzottan általánosítani, de –

ahogy már említettem – a „G” csoport fiúközössége volt az, akik folyamatosan a kitűzött témáról beszélgettek, többféle szempontból megközelítették. A beszélgetést a *Néma sikoly* című dokumentumfilmmel indították, aztán áttértek a védekezés különböző módozataira, érintették a szülők, család álláspontját, tablettákat. Majd közeli példát felhozva személyes területre tévedtek, többször említették, hogy vajon a szülők, anyák hogyan reagálnának. Illetve a felvétel végén felhívták a figyelmemet, hogy: *Ezúttal is üzennék, hogy akármilyen komolytalannak tűnik itt a beszélgetésünk, komolyabbak vagyunk, mint a lányok.* E ponton kell megjegyeznem, hogy a „G” csoport lánytagjai tényleg nem közelítették meg a fiúknál komolyabban az abortusz kérdéskörét. Vihogtak, személyeskedtek, pletykálgodtak. Sőt, ők maguk jelentik ki, hogy: *Kínunkban nevetünk.*

A fentebb említett hipotézist, mely szerint a nők több módosító-, töltelék- és kötőszót használnak, mint a férfiak, nem tudom alátámasztani, sőt a bizonytalanságukra utaló állításokat sem, mert éppúgy találtam a fiúknál szép számmal: „CS” *Hát beszélj a... Hát érted, hogy folyton, mondjuk valaki ... Akkor érted, akkor tényleg. Én úgy vagyok veled, hogy.. Na, mindegy, én úgy vagyok veled, hogy ...hát, abortusz, hát én. De amúgy tényleg. Na jó’van, de akkor térjünk vissza az abortuszra. Nem, én, én szerintem, nem tudom, szerintem csak a nők.*

A félbeszakítás kérdését tekintve elmondhatjuk, hogy az általam tapasztaltak szerint a lányok éppolyan vehemensen beszéltek, mint a fiúk. Minden egyes csoportnál voltak egyének, akik uralták és kezükben tartották a beszélgetés láthatatlan fonálát. Például a „CS”, „SZ”, „H” és „K” csoportokban a csak lányokat tartalmazó beszélgetésekben sokszor hiába akarták mások félbeszakítani, saját véleményüket elmondani, a beszélgetést uraló lányok befejezték a mondanivalójukat. A többiek inkább csak félmondatokat iktattak közbe. Egyéb tekintetben általánosságban elmondható, hogy az a hipotézis, mely szerint a nők türelmesen végighallgatják egymást és tolerálják mások véleményét, nálam is megerősítést kapott. Totális hangzavart és túlságosan gyakori egymás mellett beszélést leginkább azokban az esetekben figyelhettem meg, amikor a vegyes beszélgetésekre került sor.

A vegyes beszélgetéseket tekintve elmondhatjuk, hogy a „K” csoport esetében a felvétel szinte követhetetlen, hatalmas indulatokat váltott ki a téma a tanulókból. Hallatszik, hogy erről beszélgetnek, mert olykor-olykor el lehet csípni

foszlányokat. Összességében elmondható, hogy a fiúk sokkal hangosabbak voltak, igyekeztek erővel is társaikra erőltetni a véleményüket. Erre ékes példa a következő: *De akkor sem ölheted meg azt a gyereket! Nem érted? Mer' egy élet! A férfidominancia ott is megmutatkozik, hogy ugyanebben a beszélgetésben egy lány félbe akarja szakítani az egyik fiút, de az nem engedi szóhoz jutni: Hallod Zoli! Figyelj már! Gondolj már bele!*

A „G” fiúcsoportban egy fiú a hangadó, ő irányítja a beszélgetés fonalát, tesz fel kérdéseket. A többiek csak a felvetett kérdésekre válaszolnak, vagy egy-egy mondatot fűznek hozzá. A „G” csoport vegyes beszélgetését is a fiúk uralják, pontosabban a hangadó fiú a vegyes beszélgetésben is kezdeményező. A vegyes típusú beszélgetésben a szakirodalom szerint a fiúk gyakran a lányok szavába vágnak, vagy nem is engedik őket szóhoz jutni. Ezt támasztja alá az „SZ” csoport is, ahol a lányok nagyon háttérbe vannak húzódva, hangjukat is alig hallani.

A visszajelzés és annak megerősítése, hogy a hallgató részt vesz a beszélgetésben, figyelemmel kíséri mit mond a beszélő folyamatosan karakterezte minden egyes csoport beszélgetését. A lányok esetében ezt az állítást a következő példákkal tudom megerősíteni: „CS” *Ühüm, Persze, Igen, Ja, Egyértelmű. Hát ja. Pontosan. Tök igaz.* „H” *Szerintem is. Ühüm, Persze, Igen, Ja.* Ezekkel a szavakkal a lányok egyrészt egyetértésüket fejezték ki, másrészt viszont arról biztosították a beszélőt, hogy figyelnek. Ezzel a gesztussal a beszélők közti kontaktust igyekeztek erősíteni. Mert, ahogy a szakirodalom is kihangsúlyozza, a nők nem azért beszélnek, hogy információt cseréljenek és megosszák egymással mindazt, amit a másik nem tud, hanem azért, hogy kapcsolatot tartsanak fenn. Ennek következtében a férfiák beszédét inkább jellemzi az állítás és direkt közlésforma, mint a nőket. Tanulmányok szerint a nők akkor is gyakran használják a minimális visszajelzés eszközét, ha nem értenek teljesen egyet a nyilatkozóval, mindössze csak a beszélő felé jelzik, hogy figyelmük nem lankad. A férfiaknak ennél többet jelent a visszajelzés, ugyanis ők szó szerint értelmezik és értékelik az *Igen. Aha. Persze* jellegű kommunikációs formulákat; nekik ez azt jelenti, hogy a hallgató biztosítja a beszélőt az egyetértéséről.

A csak fiúkat tartalmazó csoportnál a visszajelzés úgy valósult meg, hogy ha eszükbe jutott valami a beszélő szavai alapján, azt rögtön közbeiktatták: „CS” *Hé tök*

olyan, mint Gangxsta Zoli. Ennél a pontnál jegyzem meg érdekességként, hogy a Csokonai Vitéz Mihály Gimnázium tanulóinak körében Gangxsta Zoli neve mindkét csoportnál szóba került, csak míg a lányoknál a testvérek közti magas korkülönbség illusztrálására szolgált, addig a fiúk egy dalrészlettel támasztották alá az abortusszal kapcsolatos véleményüket. Azt hiszem, ez az érdekesség mindent elárul a két csoport eltérő állásfoglalásáról.

A hipotézisek alapján azt vártam, hogy a lányoknál felbukkan majd a személyes tapasztalat és információ gyakori említése. Ez így is történt: „CS” *Én, én 16 évesen.. ha most teherbe esnék, hát, egyértelmű, hogy... // Én mondjuk nagyon örülnék, hogy hogyha lenne egy tesóm, aki most fogna szülni // Igen, mi a legkisebbek vagyunk, mi tudjuk, mi tudjuk mi ennek a, ennek a jó oldala. // Igen, de én nálunk a legnagyobb vagyok! // Nagymamám így is a második világháborúban.* „K” *Ti szeretnétek egyáltalán gyereket?* és ezek a kijelentések az egész beszélgetés során folyamatosan figyelemmel kísérhetők voltak. Ennyi személyes információ pozitívan hat, mert előreviszi a kommunikációt és segít a beszélgetők közti szoros kapcsolat megalapozásában.

A fiúk „CS” csoportjánál ez sajnos, személyeskedésbe csapott át: olyannyira, hogy az egyik érintett fiú el is hagyta a termet. Pedig azt vártam volna, hogy ők csak az általánosításnál maradnak és a felszínen mozognak. *András! Mi az? Mondjad már? Hát beszélj a ...Mi van a barátnőddel? Hát igen, beszélj a nőidről, akiket mindig csak megdugsz, és az első abortuszt kicsi..... (Csitttttttttt) tudom, hogy csak 13 évesek. Vagy: Na jó' van akkor beszélek én az enyémről. Kérdezzetek! Barátnőm terhes lenne tőlem, én biztos nem csinálnám azt, hogy abortusz, meg ilyenek, mert tudom, hogy úgyis szép kis kölyök lenne, hát rá kell nézni a barátnőmre! Igen, ez egy, de viszont, figyelj, nem voltam még ilyen helyzetbe', nem is akarok, úgyhogy erre nem tudok mit mondani, de, de semmiképp nem hagynám ott, ha úgy dönt, hogy megtartaná. Tényleg, hogy volt az neked, 2000 2000-ben az abortusszal meg a lánnyal?*

A pletyka fogalmával kapcsolatban JANET HOLMES úgy nyilatkozik, hogy akkor jelentkezik egy beszélgetés során, amikor informális a szituáció. A hölgyek szerinte pletykálás során személyes tapasztalatra, kapcsolatokra, problémákra koncentrálnak és érzésekkel manipulálnak. Ezzel szemben a férfiak arra

összpontosítanak, hogy a pletykálás során is információhoz juttassák a hallgatóságot, illetve érzések helyett tényeket közöljenek. (HOLMES 1992: 330-336) Pletykálásra szinte minden csoport esetében hallottam példát: „CS” *De nekem van egy ismerősöm egyébként ... egy lány Julcsi (alig kivehető) ... és... hm hát hogy mondjam? A családi háttér az teljesen szétbomlott, ez komoly ...és ööö hát de, volt egy barátja meg minden, de állítólag nem is az a srác a gyerek nem az apja meg minden, és egy évvel alattunk jár, Diószegis volt –már csak hogy a rend kedvéért se rontsuk a Diószegiről kialakított véleményünket -- (nevetés) és terhes lett, de meg is szülte, mer’ úgy döntött, hogy megszüli és tökre büszke a csaj ... De komolyan. Teljesen elszigetelődött a világtól. Van a gyereke, a gyerekének az apja, akit annak gondol, vagy nem is tudom // De amúgy biztos, hogy nem boldog az a lány. // Hát nem is lehet boldog. Elcseszte az egész életét 15 évesen, hallod. Elsős.. // Kimarad az egész gyerekkora, kimarad az a kor, amikor kiéli magát // Ez egy magyar, érted? Ez egy, egy sík magyar ember, csak a szülei elváltak, az anyukája odaköltözött Vácra - ne mondjam, hogy mi lett az anyjából – az apukája alkoholista lett, úgyhogy teljesen megbomlott a családi háttér; odaköltözött a barátjának a szüleihez, azok ott öten vannak testvérek, fiúk, mind az öt // És én el voltam hűlve, mikor megtudtam, hogy mit is tett. Az a lány! Hát, jóba voltam vele, ismertem őt, tök aranyos volt meg minden. Ezek után már olyan furcsa. A másik példa: Meg egy 14 éves lány szülte meg most a gyerekét és összeköltözött a pasijával, mert a szülei... // Az a Kitti? // És azért soha nem lesz boldog az ilyen ember. Tehát hogyha nekem, velem ilyen dolog történne, azt tudom, hogy egész életembe ott lenne háttérként az, hogy.. A fiúktól sem volt idegen a pletyka: ...a barátnőjével a Jazzben, antibéire. „SZ” Van egy olyan csaj ismerősöm...*

Ezen a ponton fontosnak tartom megemlíteni, hogy a szakirodalom szerint a férfiak beszélgetéseik során szeretnek viccet mesélni, sztorizgatni. Ennek ékes bizonyítékát tapasztaltam az „SZ” csoport fiútagjainál: (valaki épp egy sztorit kezd el) *Utána én jövök. Milán következik. Júj, erről van egy sztorim! Na most én, figyeljete! Milánnak van egy története! Elmesélhetem? Erre van egy példám (sztorim)! A „K” csoport fiútagjainál szintén láthatunk példát a sztorizgatásra, sőt arra is, hogy a hierarchia milyen dominánsan érvényesül, ugyanis egy fiú elkezdett egy történetet, amikor egy másik átvette a szót.*

A melléknevek és jelzők használatát figyelembe véve a szakirodalom eredményei szerint a nők ebben is élen járnak a férfiakkal szemben. Én viszont azt tapasztaltam, hogy ebben a tekintetben a vizsgált adat alapján nem lehet különbséget tenni a két nem között: körülbelül ugyanolyan arányban jelentkeztek a melléknevek és jelzők a fiú és lány csoport tagjainál. WILLIAM LABOV az egyes beszélők különböző beszédstílusai és a beszélők közti különbségeket az ún. változószabályok (*variable rules*) segítségével írta le. „Arra az eredményre jutott, hogy a bármely társadalmi osztályba és korcsoportba tartozó nők általában gyakrabban választják a nyelvi változók sztenderd nyelvváltozathoz tartozó alakját, a nyelvi változások tekintetében ugyanakkor kevésbé konzervatívak, mint az ugyanabba a csoportba tartozó férfiak. PETER TRUDGILL hasonló eredményre jutott (...) hogy a munkásosztályba tartozó férfiak miért ragaszkodnak inkább a nem sztenderd változatokhoz, arra kidolgozta a LABOV-tól kölcsönzött *rejtett presztízs* fogalmát: a férfiak ezzel az eszközzel a csoportjukkal és a csoportra jellemző „férfias”, „durva” értékvilággal való azonosulásukat fejezik ki. TRUDGILL (1972) fejt ki először azt a tételt, hogy a nők a társadalomban betöltött bizonytalanabb helyzetüket ellensúlyozzák a sztenderd nyelvi formák gyakoribb választásával” (REMÉNYI).

A vizsgált csoportok szókincsének tekintetében elmondhatom, hogy a lányok nagyobb figyelmet fordítottak arra, hogy a sztenderdnek megfelelő módon fejezzék ki magukat. A fiúk viszont nagyon lazán és hanyagul fogalmaztak, a szavak végét elharapták, ami talán nyegleséget, lazaságot, vagányságot reprezentál: *Ezt azér' // Jó'van, na. // Na jó'van akkor // úgy általába' // a diszkóba' // meg aki má' hagyja // Nálam égett, a kisszobába' // megyek Janiék' // mehetsz le a boltba pudingér' // mer' monda // Mutasd má' meg!*

Viszont azt feltétlenül meg kell jegyezni, hogy a szóhasználat minden esetben összefügg a beszélő korával, akár 17, akár 67 éves az illető. Ezen tizenévesek nyelvhasználata – mint ugyanakkor mindenki másé – jelentős hatásoknak köszönhetően formálódik. Ezek a következők lehetnek: média, sajtó, kortárs csoportok és közösségek. *A tök jó // kitekernék a nyakamat // tökre büszke a csaj // Elcseszte az egész életét // kiéli magát.// sík magyar // el voltam hűlve // tök aranyos pasijával // kurva jó dolog // szar ügy // gáz // // büdös életbe' // Rohadt nagy gyerek // fél órán keresztül képes nyomatni // gáz // mekkora gáz lehet egy csajnak // pedofil*

// *homokos*. Ezen kifejezések segítségével, ha nem tudnánk, hogy tizenévesekkel készült az adatfelvétel, akkor is képesek lennénk a korcsoport meghatározására – ahogyan azt már a fiatalok nyelvhasználatával kapcsolatban is lejegyeztem.

Nem hinném, hogy túlzott az az általánosítás részemről, mely szerint a fiúk szóhasználata és kifejezésmódja hagy némi kívánnivalót maga után. Valójában megdöbbsentem, amikor a kazettákat visszahallgattam. Azt sejtettem, hogy egy idő után nem fogja őket zavarni a diktafon és kamaszként használni fognak olyan szavakat, amik a diákok nyelvhasználatát és szókincsét jellemzik, de azt nem gondoltam, hogy olykor (és jelen esetben elég gyakran) nyomdafestéket nem tűrő hangnemet fognak megütni. Ez talán annak is köszönhető volt, hogy mielőtt magukra hagytam őket a diktafonnal és a megvitatandó témával, azt az instrukciót kapták, hogy beszélhetnek, ahogyan akarnak, nekem az a fontos, mire jutnak a téma feldolgozása során (ezzel a kegyes hazugsággal vezettem félre őket, hogy minél élethűbb és elemezhető nyelvi anyagot kapják) nem pedig az, hogyan beszélnek. Azt is el kell mondanom, hogy valójában a Görög Katolikus Gimnázium diákjaitól azt vártam, hogy a neveltetés, az iskola légköre a gondolkodásukra, ennek következtében pedig nyelvhasználatukra is hatással van. Valójában több eset volt, ahol a csak fiúkat tartalmazó csoportban nyomdafestéket nem tűrő módon fogalmaztak. Illetve egy csoport, a már említett „G” csoport fiúi, ahol meglepő módon komoly megközelítést rögzített a diktafon. Hozzá kell tennem, hogy beszélgettem az említett diákokkal és míg a „G” csoport fiútagjai mindannyian készültek felsőoktatási intézménybe, többek közt orvos, közgazdász, informatikus, mérnöki pályákra, addig a „H” és „SZ” csoportok fiútagjai többnyire nem készültek továbbtanulni, vagy rendőrtiszti pályára készültek, vagy január végén még nem tudták, hogy mit akarnak. Nem akarok messzemenő következtetést levonni, de véleményem szerint a nyelvhasználatukban megmutatkozó különbség alátámasztja „kognitív” képességeiket, beállítottságukat.

A gimnázium egyházi jellege egy esetben mutatkozott meg. Hallhattam a „K” csoport fiú és vegyes csoportjaiban egy fiút, akit társai szólítottak fel. Ez a fiú, nevezzük Gyurinak, valószínűen jobb beszédkészséggel rendelkezik, mint társai, a többiek talán felnéznek rá, vagy legalábbis elismerik, hogy a fiú ismeri a Bibliát. Mindezeket arra alapozom, hogy már-már „tudálékosan” adja elő álláspontját. *Elítélendő dolog... mert nincs okunk ugye...egy életet megszakítani...egy életet*

tönkretenni csak azért, mert mi nem akarjuk fölállalni. A Jóistennek mindig valami célja van avval, hogy ... hogy... hogy... nem véletlenül akarja, hogy... hogy...hogy...egy új élet keletkezzen. Az ember nem akadályozhatja meg, hogy az Isten..... Mert még az se lehet, hogy azt mondja, hogy olyanok a körülmények, hogy szegények a körülmények. Hiszen ugye az Úrjézus is, mikor megszületett Betlehemben, akkor is a... Szűz Máriának se volt semmilyen...ööo anyagi háttere, és ő is... és ő nem mondta azt, hogy nem kell emiatt, hanem elvállalta, elfogadta azt, hogy ...hogyhogy... őtőle fog megszületni a világ idézőjelben legnagyobb embere... és nem földadta, hanem igenis felvállalta az Úrjézust és mindnyájunk számára egy példaértéknek kell lenni, hogy... hogy se... semmi ok nincs arra...

A név szerinti felszólításra több alkalommal is hallhattam példát a csak fiúkat tartalmazó és a vegyes csoportok esetén. Például a következőket: „K”, *Jani, olyan csöndbe’ vagy! Na, mondjál valamit!* „H” vegyes: *Katinka beszéljél! Na, most okosítsál!* „SZ” vegyes: *Szabi, neked mi a véleményed?* „G” fiúk: *Gyuri, téged kivágna anyád otthonról? Lászlónak adjuk meg a szót!* „G” vegyes: *Misi, te vállalnád?*

Összességében elmondható, hogy a fiúkat tartalmazó csoport a lányokhoz hasonlóan szintén alátámasztotta azt a feltételezést, mely szerint a nyelvhasználat a korosztályt és annak gondolkodását is jellemzi: *mekkora szar, kretének ne szövegelj, elbasztam az életem, tök mindegy, bunkó, Mi a fasz?, Takarodj már a jóvilágba, oszt, Javába, gáz, mákod van, kibaszott drága, kiköpi a belét is, megdöglik, bunkóság, még a legyet is gerincre vágnád, ott hagynád a francba, Belevered végre abba a csökött agyadba?, rohadt anyja, rohadt köcsögök, valami csaj rád mászott, szépen kimásztál, nem basztak le nagyon, Balhé van, szívózni, nagy kunszt, volt esete ezzel a csajjal* –, hogy csak néhányat említsek a számtalan példából.

Igaz ugyan, hogy ez a felmérés nem reprezentatív, de nagyon elszomorítóan találok a fiúk által bemutatott képet. Azt reméltem, hogy egy gimnáziumi tanuló, aki egy nagyvárosi gimnáziumba jár – nem szakmunkásképzőbe – valamivel komolyabban gondolkodik és képes egy adott témáról kulturáltan kifejezni a véleményét. De amint azt már említettem, a „CS” csoport beszélgetése személyeskedésbe csapott át, és a témával kapcsolatban sem jutottak annál a pontnál tovább, hogy szinte minden körülmények között a nő a hibás. Ha a témavezetést és a

beszélgetés fonalát figyelembe vesszük, láthatjuk, hogy a lányok a vihogást és élénk fantáziát félretéve azért alapvetően a témánál maradtak; érzelmi síkon és a felelősségvállalás szempontjából vizsgálták a kérdést és az abortusz szükségességéről fejtették ki a véleményüket. Felvilágosultnak és összességében éretnek mutatkoztak, mert a „technikai részleteket” sem hallgatták el. Más csoportokban a lányok ehhez hasonlóan társalogtak az abortuszról. „H” lelkiismeretfurdalást, lelkiert említettek az abortusszal kapcsolatban, érveket kerestek ellene és mellette. Máshol például az „SZ” csoportnál a védekezés, nemi erőszak került középpontba.

Ezzel szemben a fiúkra összességében jellemző, hogy csapongtak, nem tudtak konkrét esetektől elvonatkoztatni. A „CS” csoport esetében az indulatok elszabadulása vezetett el odáig, hogy az egyik érintett fiú elhagyta a termet. Mert míg a lányoknál azt láthattuk, hogy mindenki véleményét tolerálták és egyáltalán engedtek mindenkinek szóhoz jutni, addig a fiúknál a hierarchia teljes mértékben életbe lépett: „CS”: *Hát szerintem a nők is hibásak meg a férfiak is. // Hű! Mi van? // A férfiak hibásak? // Hát figyelj, hogyha ... a srácnak kell, végül is védekezni. // Mi? Mit ugatsz? // Hát baszd meg, ketten vagyunk. // Ja, oszt azt hiszed, félek tőled? // Kulturáltan. // Jóvan mán. (Pofon elcsattan, dulakodás) // Oké, oké, oké, jó, jó, a nők a hibásak. // Hát vérzik az orra, hagyjad már, Geri! // A nők a hibásak. Van zsepi mindjé' adok, de a nők a hibásak? // Jaj, a nők a hibásak. // Jól van. Persze kivételek mindig akadnak, példának okáért érdemes meghallgatni a „G” csoport fiúit, akik elindulnak a *Néma sikoly* című filmtől, majd a szülők, család, védekezés kérdésének érintése után elérkeznek az örökbeadásig.*

A fentebb említett témák közti csapongáson azt értem, hogy a fiúknál, amikor kicsit komolyabban kezdték volna megvitatni az abortusz kérdését, akkor felfüggesztették a beszélgetést és igyekeztek más témát feldobni, vagy üres, igazából funkciótlan kijelentésekkel kitölteni az űrt: „CS” *Hé! Tök olyan, mint Gangxsta Zoli // A kikaparás? // A gyógyszer. Ezt hagyjuk. (Hosszú csend és kínos nevetés) Láttátok a Kontrollt? (nevetés, hosszú csend) // Na mindegy, én tegnap vettem hallod, két szá, szaf, szafaládét a Helikerbe'. „H” Esik a hó! Mennyit fordul egy perc alatt a fordulatszám mérő? Érdekes módon a fordulatszám mérő a „K” csoport fiait is érdekelte: *Ez mi? Ez az óraszám vagy mi? Munkaóraszám ez a 128 vagy mi ez?**

*Másodperc? Mérföld per óra? 120-on túlmentünk. Most fordul 130-ra. // A KRESZ
hogy sikerült? Szarul. Majdnem megbuktam, volt vagy hat hibám! „G” közös:
Nemsokára születésnapom lesz! „SZ” fiúk: Már két hete nem ittam! „CS” közös: Mi lesz
otthon a vacsora? „H” fiúk: Milyen óra lesz ezután?*

Érdekesnek találtam azt is, hogy a Görög Katolikus Gimnázium diákjai beszélgetései alkalmával, több alkalommal is előfordult, hogy szavazásra bocsátották az abortusz kérdését: *Ki van ellene / mellette? // Hányan vannak ellene / mellette?* Erre hallhattam példát a következő csoportok esetén: „SZ” vegyes, „H” fiúk.

IX. Összegzés

A felvett hanganyag elemzésének megkezdése előtt igyekeztem bővíteni ismereteimet a nyelvhasználat és társadalmi nem összefüggésének témakörében. A hipotéziseket is úgy állítottam fel, hogy választ kapjak a bennem felmerült kérdésekre, vagy legalább megnézzem helytállnak-e a hipotézisek a valódi nyelvhasználatban. Noha igyekeztem nemcsak egy-egy lány, fiú és vegyes csoportot meghallgatni, tudomásul kell venni, hogy messzemenő következtetéseket nem lehet levonni, az összesen 57 tanuló bevonásával végzett hangfelvétel sem mondható reprezentatívnak. Ennek ellenére a következőkben a felállított hipotézisekkel összevetve összegzem tapasztalataimat és rendszerezem a kapott eredményeket.

A felmérés eredményei ugyan nem reprezentatívak, ám a feldolgozott beszélgetések többé-kevésbé alátámasztják azt a hipotézist, mely szerint a nők hanghordozása halkabb, illetve lágyabb. Egy-két kivételtől eltekintve (ami inkább egyéni tulajdonságnak tekinthető) erről bizonyosodtam meg. A fiúk hangja minden vizsgált beszélgetésben mélyebb, erőteljesebb volt. Ahogy azt már korábban említettem, ezt nem a társadalmi, illetve szociális különbségek közé soroljuk, hanem ez a nők és férfiak közti biológiai különbségek egyike. A fiúk kamaszkor, pubertáskor környékén kezdenek mutálni, melynek következtében mélyül és erőteljesebbé válik a hangjuk.

A hanghordozáshoz kapcsolódóan térek ki a fontos információ kiemelésére használatos módszerekre. Lányok esetében azt feltételeztem, hogy alapvetően a hanglejtésen fognak változtatni, ha valamit ki akarnak hangsúlyozni. Erről több esetben is meggyőződtem, hiszen a közölt példákban is szemléletesen hallható, hogyan játszanak a hangjukkal. Ellentétben velük, a fiúk esetében azt tapasztaltam, hogyha valakit meg akartak győzni valamiről, vagy egyszerűen csak ki szerettek volna valamit emelni, akkor felemelték a hangjukat. Tehát igyekeztek erőfölénybe kerülni. Tapasztalható volt a gyermekkori játékokkal magyarázott versenyképesség és hierarchia, melyet a hangmagasság változtatásával igyekeztek kifejezni.

A hierarchikus rend érvényesült akkor is, amikor a pusztán fiúkat tartalmazó beszélgetések során kitűnt a társaságból egy-egy domináns személy, aki irányította a

beszélgetés fonalát, vagy épp nem engedett másokat szóhoz jutni, annyira törekedett arra, hogy a társaság középpontjában legyen. Az a feltételezés is igaznak bizonyult, mely szerint közös beszélgetések alkalmával a fiúk a vezető szerep. Döntő többségben erre hallhattunk példát.

Az elemzés során is többször utaltam arra, hogy a lányok sokkal toleránsabbak egymással szemben, együttműködésre törekszenek. Ezért lehet az, hogy a csak lányokat tartalmazó csoportokban nemcsak egy-egy illető hangját lehetett hallani, hanem több „hang” is felszólalt és a társak nem hallgatták el. Mindenkinek a véleménye, mondanivalója hozzásegített a beszélgetés fonalának alakulásához. Kevés esetben fordult elő az, hogy „belefojtották” egymásba a szót. Ez inkább akkor történt, ha egy-egy lány személyiségéből adódóan domináns egyén. Más tekintetben az eredmények azt mutatták, hogy ha nem is ért valaki egyet az előtte szólóval, attól még azt végighallgatja, esetleg egy-egy apró megjegyzést tesz, de nem szakítja félbe az éppen beszélőt, hanem kivárja, míg rákerül a sor, és csak azután mondja el, ha valamivel nem ért egyet.

Ugyan kevés anyag állt rendelkezésemre, mégis igaznak bizonyult az a feltevés, mely a fiúk, illetve férfiak azon tulajdonságát emeli ki, hogy másokat gyakran félbeszakítanak. Itt ugyancsak a dominálásra, mások feletti uralkodásra utaló magatartásforma jelenik meg, hiszen indulattól vezérelve, ha valamit nem találtak helyénvalónak, vagy csak az elhangzottakhoz kapcsolódóan valami eszükbe jutott, akkor azt azonnal a többiek tudomására hozták.

A csak lányokat tartalmazó beszélgetéseket hallgatva azt tapasztaltam, hogy érzelmi szempontok alapján próbálták megközelíteni az adott témát. Igyekeztek éretten, felelősségteljesen gondolkodni, több szempontból vizsgálni az abortusz kérdéskörét. Egy-két kivételtől eltekintve, amikor humoros megjegyzéseket tettek és próbálták oldani a feszültséget, alapvetően érettebb magatartás, gondolkodást mutattak a felvett hanganyagok során, mint a fiúk. Ők (a fiúk) inkább kínosnak és zavarónak érezték a beszélgetést, nem igazán tudtak érdemben hozzászólni a kijelölt témához. Általánosságban elmondható, hogy humorizáltak, viccelődtek és így igyekeztek kitölteni a rendelkezésre álló időt. Persze kivételek mindig vannak, így jelen esetben is volt egy csoport, mely több szempont szerint közelített az abortuszhoz.

Noha a szakirodalmat tanulmányozva feltételeztem, hogy döntően csak a lányok fognak személyes, illetve érzelmi szálakat felvetni, azt tapasztaltam, hogy a fiúktól sem áll távol a személyes tapasztalatra való hivatkozás. Igaz, hogy ez kimerült a sztorizgatással, pletykával, véleményem szerint mégsem lehet a férfiakat elhatárolni az érzelmeiktől. Annál is inkább, mert ugyan lehet, hogy egy társaságban nehezen kerül felszínre az érzelmi oldal, de ha két-három jó barát együtt, vagy egy lánnyal beszélget, elenyésző esetben marad háttérben az érzelmi sík.

ROBIN LAKOFF azon állítását, mely szerint a nők gyakran használnak mellékneveket, jelzőket mondanivalójuk szemléletesebbé tételére, s a férfiakra jellemzőbb a melléknevek és jelzők mellőzése csak részben tudom megerősíteni. Tapasztalataim szerint a 17-18 év körüli fiatalok szegényes szókinccsel rendelkeznek, nem törekednek a változatosságra, mondanivalójuk többnyire felszínes, szürke. „Szürke” alatt azt értem, hogy sem a lányok, sem a fiúk nem használnak az előbeszéd során jelzőket. Valószínűnek tartom, hogy írásban a lányokra jellemzőbb jelző- és melléknévhasználat jobban észrevehető, de szóban nem találtam e tekintetben jelentős eltérést.

A szókinccs sekélyességét, szegénységét támasztja alá az a tény is, hogy gyakori volt a töltelékszavak, módosítószók, funkciótlan kifejezések használata mindkét nem esetében. A 17-18 év körüli fiatalok már tudatában vannak ezen kifejezések jelentésével, funkciójával, beszédben betöltött szerepükkel, így nem meglepő az a tény, ha olykor-olykor direkt, időhúzásként használják őket. Tudatos használatukra egy esetben példát is hallhattunk.

Ami az indirekt közlések, illetve burkolt utalások használatát illeti, elmondhatom, hogy a szakirodalommal összevetve elvileg a nőknél és lányoknál gyakori a használatuk, ám az általam rögzített beszélgetések egyike sem szolgált erre döntő bizonyítékkal. Mindezek mellett a fiúk által „produkált” beszélgetések során sem tapasztaltam annyi felszólítást, utasítást, direkt közlésformát, melyből egyértelműen meg lehetne állapítani a hipotézis hitelességét.

Az az állítását, mely szerint a két nem számára a beszélgetés „más” formában valósul meg, mást jelent, többé-kevésbé beigazolódott. Nem állíthatom teljes meggyőződéssel, hogy a férfiak és nők elbeszélnek egymás mellett, képtelenek a kölcsönös és folyamatos kommunikációra, mert az 57 személy bevonásával végzett

kutatás csekély, hogy a Földön élő összes nő és férfi beszédmódját jellemezzem. Természetesen több résztvevő bevonásával készítve hangfelvételeket egy bővebb dolgozatban tovább lehetne elemezni, értelmezni a kapott eredményeket, és talán élesebb, szembetűnőbb különbségeket lehetne kapni.

Ezt a felmérést alapul véve azonban összességében azt lehet megállapítani, hogy bár vannak különbségek nők és férfiak nyelvhasználatát illetően, ezek nem akadályozzák meg a folyamatos kommunikációt. Nem állítom, hogy a fent idézett szakemberek és nyelvészek téves következtetéseket vontak le a nők és férfiak nyelvhasználatának vizsgálata során, csak az általam feldolgozott felvételek nem szolgáltatnak kellő anyagot és bizonyítékot az egyes hipotézisek helyességét illetően.

X. Irodalom

- BÁN ZSÓFIA: *Van-e az irodalomnak neme?*
<http://www.dura.hu/html/mindentudas/banzsofia.htm>
- CHRISTIE, CHRIS: *Working Papers on the web. Politeness and the Linguistic Construction of Gender in Parliament: An Analysis of Transgressions and Apology Behaviour.*
www.shu.ac.uk/wpw/politeness/christie.htm
- COATES, JENNIFER (1993): *Women, Men and Language.* New York, Longman.
- COATES, JENNIFER (1996): *Language and Gender. A Reader.* Oxford, Blackwell Publishers.
- COATES, JENNIFER–DEBORAH, CAMERON (1994): *Women in their Speech Communities.* London, Longman.
- CRICHTON, MICHAEL: *They.* <http://www.geocities.com/Wellesley/2052/they.html>
- CSÁNYI VILMOS (1999): *Az emberi természet.* Budapest, Vince Kiadó.
- CSÁNYI VILMOS: *Az emberi természet biológiai gyökerei.*
<http://origo.hu/mindentudasegyeteme/csanyi/20031208csanyi16.html>
- DAVIES, JULIA: *Expressions of Gender.*
<http://www.shef.ac.uk/education/staff/RTPDaviesExp.shtml>
- DAWSON, PATSY RAE: *Male and Female: God's Genius! The Stronger and Weaker Vessels.*
<http://gospelthemes.com/genius.htm>
- EDELSKY, CAROLE (1999): *Gender and Conversational Interaction.* Ed. DEBORAH TANNEN
Oxford, Oxford University Press.
- GenDif. a: *Gender Differences in Communication.*
<http://pages.towson.edu/itrow/publications/bibliography4.htm>
- GenDif. b: *Gender Differences in Communication.*
<http://pages.towson.edu/itrow/wmcomm.htm>
- GenDif. c: *Gender Differences in Communication*
<http://www.geocities.com/Wellesley/2052/genddiff.html>
- GenDif. d: *Gender Differences.*
<http://www.personal.psu.edu/users/k/d/kdc154/GenderDifferences.htm>
- GenDif. e: *Language and gender - what is it all about?.*
<http://www.universalteacher.org.uk/lang/gender.htm>
- GenDif. f: *Male/Female Roles.* <http://www.enotes.com/malefemale-roles/>

- GenDif. g: *Men & Women and the Way We Communicate*.
<http://www.fundiscoveries.com/relationship-advice-articles/for-men-women-or-couples/communication/men-and-women-and-the-way-we-communicate.htm>
- GenDif. h: *Sex Differences in the Brain*. http://www.womens-health.org/hs/facts_brain.htm
- GenDif. i: *Where the boys are: Do Cross-Gender Misunderstandings of Language Use and Behavior Patterns Contribute to the Overrepresentation of Males in Programs For Students with Emotional and Behavioral Disorders?*
http://maxweber.hunter.cuny.edu/pub/eres/EDSPC715_MCINTYRE/Gender.html
- GenDif. j: *Thoughts on Gender Styles in Communication*
<http://www.georgetown.edu/faculty/bassr/githens/paper511.htm>
- GILLIAM, SHANNON–WOTRING, SHAY (1998): *Gender Dynamics in Dinnertime Conversation*. <http://cla.calpoly.edu/~jrubby/495/papersS98/paper6.html>
- GLASS, LILLIAN (1992): *Speech Patterns*. In *He Says, She Says: Closing the Communication Gap Between the Sexes*. Putnam.
<http://www.geocities.com/Wellesley/2052/speech.html>
- GRADDOL, DAVID–SWANN, JOAN (1995): *Gender Voices*. Oxford, Blackwell.
- GREGOR ANIKÓ. *A matriarchátustól a „Girl Power”-ig, avagy a nők társadalmi és a családban elfoglalt helyzetének alakulása*.
<http://kistaska.tatk.elte.hu/index.php?cikk=267>
- GROSSMAN, ARYN L. –TUCKER, JOAN S. (1997): *Gender differences and sexism in the knowledge and use of slang*. In *Sex Roles: A Journal of Research*.
http://www.findarticles.com/p/articles/mi_m2294/is_n1-2_v37/ai_19965103/pg_2
- HOLMES, JANET (1992): *An Introduction to Sociolinguistics*. New York, Longman Publishing.
<http://www.georgetown.edu/faculty/bassr/githens/paper511.htm>
- HUSZÁR ÁGNES (2001): *Női beszéd*. In: *Színes eszmék nem alszanak...* Szerk.: ANDOR JÓZSEF - SZÜCS TIBOR - TERTS ISTVÁN. Pécs, Lingua Franca Csoport.
- KISS JENŐ (1995): *Társadalom és nyelvhasználat. Szociolingvisztikai alapfogalmak*. Budapest. Nemzetközi Tankönyvkiadó.
- KNIGHT, RACHAEL-ANNE (2003): *Language, Society and Power*.
<http://www.rachaelanne.co.uk/teaching/lsp/lsp5.doc>
- KUNSMANN, PETER: *Gender, Status and Power in Discourse Behavior of Men and Women*.
http://www.linguistik-online.de/1_00/KUNSMANN.HTM

- LENDVAI L. FERENC – NYÍRI KRISTÓF: *A filozófia története. A Védáktól Wittgensteinig.*
<http://www.hunfi.hu/nyiri/vw/vwelbev.htm>
- LIBERMAN, MARK (2004): *Language Log.*
<http://itre.cis.upenn.edu/~myl/languagelog/archives/000873.html>
- MCCHRISTIE, PAT: *Men Talk – Women Talk. But Do They Talk Together?*
<http://www.cyberparent.com/gender/talk.htm>
- MEUNIER, LYDIE (1996): *Gender and Language Use.*
http://www.heatonmanor.newcastle.sch.uk/jls/gender_and_language_use.htm
- MILLS, SARA (1995): *Feminist Stylistics.* New York, Routledge.
- MULVANEY, BECKY MICHELE: *Gender Differences in Communication: An Intercultural Experience.* http://www.eff.org/Net_culture/Gender_issues/mulvaney.article
- NEMESI ATTILA LÁSZLÓ: *Benyomáskeltési stratégiák a társalgásban.*
<http://www.c3.hu/~magyarnyelv/00-4/nemesi.htm>
- NEWMAN, DAVID – SMITH, REBECCA (1999): *Building Identity: Socialization. Language of Gender.* <http://www.pineforge.com/newman4study/resources/language.htm>
- NYOMÁRKAY ISTVÁN: *A nyelvhasználat udvariassági stratégiái II.*
<http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1232/123201.htm>
- O. NAGY GÁBOR (1994): *Magyar szólások és közmondások.* Budapest, Gondolat-Talentum.
- RAFELMAN, RACHEL: *The Party Line.*
<http://www.geocities.com/Wellesley/2052/partline.html>
- RÉGER ZITA (1990): *Utak a nyelvhez. Nyelvi szocializáció–nyelvi hátrány.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- REMÉNYI ANDREA ÁGNES: *Nyelv és társadalmi nem.*
<http://www.c3.hu/scripta/scripta0/replika/honlap/4546/08remenyi.htm>
- ROMAINE, SUZANNE (1999): *Communicating Gender.* Mahwah, NJ, Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- SHAHAR: SHULAMITH (2004): *A negyedik rend. Nők a középkorban.* Budapest, Osiris.
- SINGH, SAMEER. A Pilot Study on Gender Differences In SPENDER, DALE: *Man Made Language.*
<http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/ot/spender.htm>
- SPENDER, DALE (1980): *Man Made Language.*
<http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/ot/spender.htm>

- SzexVis. a: *Az emberré válás utáni szexuális viselkedés.*
<http://www.szexualpszichologia.hu/emberrevalas.htm>
- SzexVis. b: *A szexuális viselkedés változásai az ismert emberi történelem során.*
<http://www.szexualpszichologia.hu/viselkedesvaltozas.htm>
- SZÜTS LÁSZLÓ (2002): A fiatalok nyelvéről. In: KISS GÁBOR. *Szociolingvisztikai szöveggyűjtemény.* Tinta Tankönyvkiadó.
- TANNEN, DEBORAH (1987): *When You Shouldn't Tell It Like It Is.*
<http://www.georgetown.edu/faculty/tannend/tellit.htm>
- TANNEN, DEBORAH (1990): *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation.* New York, Morrow.
- TANNEN, DEBORAH (1990): *You Just Don't Understand.*
<http://www.georgetown.edu/faculty/bassr/githens/tannenbk.htm>
- TANNEN, DEBORAH (1994): *How To Give Orders Like a Man.* The New York Times Magazine, <http://www.georgetown.edu/faculty/tannend/nyt082894.htm>
- TANNEN, DEBORAH (1994): *The Talk of the Sandbox; How Johnny and Suzy's Playground Chatter Prepares Them for Life at the Office.*
<http://www.georgetown.edu/faculty/tannend/sandbox.htm>
- TANNEN, DEBORAH (1996): *Gender & Discourse.* Oxford University Press.
- TANNEN, DEBORAH (1996): *I'm Sorry, I Won't Apologize.* The New York Times Magazine, <http://www.georgetown.edu/faculty/tannend/nyt072196.htm>
- TANNEN, DEBORAH (1999): *Listening to Men, Then and Now.* The New York Times Magazine, <http://www.georgetown.edu/faculty/tannend/nyt051699.htm>
- TANNEN, DEBORAH (2001): *I Heard What You Didn't Say.* The Washington Post, <http://www.georgetown.edu/faculty/tannend/post051301.htm>
- TANNEN, DEBORAH (2001): *Miért értjük félre egymást? Kapcsolataink a beszélgetési stíluson állnak vagy buknak.* Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- TANNEN a: TANNEN, DEBORAH: *Gender & Discourse*
<http://mtprof.msun.edu/Fall1995/shellen.html>
- TANNEN b: TANNEN, DEBORAH: *I only say this because I love you.*
<http://www.randomhouse.com/catalog/display.pperl?0345407520>
- TANNEN c: TANNEN, DEBORAH: *Sex, Lies and Conversation; Why Is It So Hard for Men and Women to Talk to Each Other?*
<http://www.georgetown.edu/faculty/tannend/sexlies.htm>

TANNEN d: TANNEN, DEBORAH: *The Feminine Technique: Men attack problems. Maybe women understand that there's a better way.*

<http://www.georgetown.edu/faculty/tannend/latimes031505.html>

TORGYIK JUDIT. *Nyelvi szocializáció és oktatás.*

<http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2005-03-ta-Torgyik-Nyelvi>

TRUDGILL, PETER (1983): *Sociolinguistics. An Introduction to Language Society.*

Harmondsworth, Middlesex, England, Penguin Books Ltd.

TRUDGILL, PETER (1997): *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába.* Szeged,

JGYTF Kiadó.

TURNER, ROBIN (1997): *Male Logic and Women's Intuition.*

<http://neptune.spaceports.com/~words/malelogic.html>

TURNER, MARY ANN– SITLER, RUTH L (2002): *Communication Challenges. Gender Patterns in Talking.*

<http://www.womanpilot.com/past%20issue%20pages/2002%20issues/sept%20oct%202002/Communication%20Challenges.htm>

WARDHAUGH, RONALD (1995): *Szociolingvisztika.* Budapest, Osiris-Századvég.

WERTHNER, PENNY: *Understanding the Differences Between How Women and Men*

Communicate http://www.coach.ca/WOMEN/e/journal/may2001/print_out.htm